

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENERLERİN
KULLANDIKLARI HİTAP BİÇİMLERİ

FATMA KARAALİOĞLU

İzmir
2022

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENERLERİN
KULLANDIKLARI HİTAP BİÇİMLERİ

FATMA KARAALİOĞLU

DANIŞMAN
Doç. Dr. FUNDA UZDU YILDIZ

İzmir
2022

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Kullandıkları Hitap Biçimleri” adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

09/08/2022

Fatma KARAALİOĞLU

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 29/08./2022

Tez Başlığı: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Kullandıkları Hitap Biçimleri

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 62 sayfalık kısmına ilişkin, 27/08/2022 tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin **benzerlik oranı % 5** tir.

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz Programı Kullanım Kılavuzunu okudum ☒

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) x

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) ☐

☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☒ Kaynakça hariç, ☒ Alıntılar dâhil, ☒ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça dâhil, ☐ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. x	
EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde. x	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Fatma Karaalioglu
Öğrenci No : 2019950135
Anabilim Dalı : Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi
Programı : Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi
Statüsü : Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

ÖĞRENCİ

DANIŞMAN

Fatma Karaalioglu

Doç. Dr. Funda Uzdu Yıldız

29.08.2022

29.08.2022

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu (☐) işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkisine () J:

4. veya () başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu' formu tezin çıktılanmış ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: Turnitin-Tez İntihal Analiz Programına yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.

TEŞEKKÜR

Tezimin konusunu belirleme ve hazırlama sürecinde tecrübe ve bilgileriyle yol gösteren, desteğini esirgemeyen değerli hocam Sayın Doç. Dr. Funda Uzdu Yıldız'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Veri toplama sürecinde yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler ile görüşme hususunda kolaylıklar sağlayan üniversitelere bağlı dil merkezlerinde görev yapan müdür, müdür yardımcısı ve alandaki hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Son olarak her zaman yanımda olan, beni destekleyen, sevgili aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Fatma Karaalioğlu

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Amaç ve Önem.....	2
1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri	2
1.4. Sınırlılıklar (Opsiyonel)	3
1.5. Tanımlar	3
BÖLÜM II	4
KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	4
2.1. Dil.....	4
2.2. Kültür, Kültürlerarası Farklılıklar, Kültürlerarası İletişim.....	5
2.2.1. Kültürlerarası Yeti.....	8
2.3. Toplumdilbilim ve Edimbilim.....	9
2.4. Nezaket.....	11
2.5. Hitaplar.....	14
2.5.1. Hitapların İşlevleri ve Sınıflandırılması.....	20
BÖLÜM III	23
YÖNTEM	23
3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni	23
3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar	23
3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları.....	23
3.4. Verilerin Analizi.....	25

BÖLÜM IV	27
BULGULAR.....	27
BÖLÜM V	40
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	40
KAYNAKÇA.....	45
EK 1.....	51

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Gruplara Göre Resmi- Resmi Olmayan Hitap Biçimleri “30

Şekil 2. Cinsiyete Göre Resmi- Resmi Olmayan Hitap Biçimleri “31

Şekil 3. Yaşa Göre Resmi- Resmi Olmayan Hitap Biçimleri “31

Şekil 4. Gruplara Göre Akrabalık Adlarının Kullanımı “33

Şekil 5. Cinsiyete Göre Akrabalık Adlarının Kullanımı “34

ÖZET

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENENLERİN KULLANDIKLARI HİTAP BİÇİMLERİ

Hitaplar kültürel özelliklerle şekillenmiş, nezaket, saygı unsurlarını barındıran, toplumsal olgulardan etkilenen ve bu olgularla değişen, dönüşen kimi zaman iletişimin başlatıcısı durumunda olan dilsel yapılardır. Muhatabın dikkatini çekme, muhataplar arası ilişkiyi yansıtmaya, iletişimi devam ettirme, ilişkileri güçlendirme vb. pek çok işlevi olan hitaplar nitelik ve nicelik bakımından tüm dillerde kültürün de etkisiyle farklılaşmaktadır. Hitapların kültürlerde dolayısıyla dillerde kullanımında farklılıkların olması, kültürlerarası etkileşim durumlarını etkilemektedir. Yabancı/İkinci dil olarak Türkçe öğrenmek amacıyla Türkiye'ye gelen öğrenciler gerek sınıf arkadaşlarıyla gerekse de hedef kültürden bireyler ile iletişime geçmekte, kültürlerarası etkileşim durumları yaşanmaktadır. Hitapların bireyler arası iletişimde oynadığı önemli rol nedeniyle bu çalışmada, yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin farklı bağlamlarda kullandıkları hitap biçimlerini tespit etmek amacıyla gönüllü 89 katılımcıyla yüz yüze yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve bulgular betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda yaş, cinsiyet, anadil özelliklerinin ve kültürel farklılıkların yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimlerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Hitap biçimleri, kültürel farklılıklar, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi.

ABSTRACT

THE ADDRESS FORMS WHICH ARE USED BY PEOPLE WHO LEARN TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Addresses are linguistic structures that are shaped by cultural features, containing elements of politeness and respect, influenced by social phenomena, change and transform with these phenomena, sometimes the initiator of the communication. They attract the attention of the interlocutor, reflect the relationship between the interlocutors, maintain communication, strengthen relationships, etc. Speeches with many functions differ in all languages in terms of quality and quantity, which is due to the respective culture. The fact that there are differences in the use of addresses in cultures and thus in languages has an impact on intercultural interaction situations. Learners who come to Turkey to learn Turkish as a foreign/second language communicate with their classmates as well as with people from the target culture and experience intercultural interaction. In this study, structured face-to-face interviews were conducted with 89 volunteer participants to identify the forms of address used by learners of Turkish as a foreign language in different contexts, as address plays an important role in interpersonal communication. As a result of the research, it was found that age, gender, native language characteristics and cultural differences have an impact on the forms of address used by individuals who are learning Turkish as a foreign/second language.

Keywords: Address terms, cultural differences, teaching Turkish as a foreign language.

BÖLÜM I

GİRİŞ

Dil sosyokültürel bir olgu olarak toplumun yaşayışına ait bilgileri, gelenek görenekleri, değerleri, normları vb. bünyesinde barındırmaktadır. Dile ait bir unsur olan hitaplar/seslenmeler, toplumsal yaşantılardan etkilenebilen, kültüre ait normları, değerleri açığa çıkaran dilsel yapılardır. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte hitap “sözü birine veya birilerine yöneltme, seslenme” biçiminde tanımlanmaktadır. Hitaplar, konuşucu-dinleyici arasında uyarıcılık, dikkati çekme vb. görevleri olan muhataplar arası ilişkiyi, yaş, cinsiyet, eğitim, statü farklılıklarını, kimliği açığa çıkaran sözlerdir(Dunkling, 1980; s. 16-17; Alyılmaz, 1998, s.35; Akınlele, 2017; Alkan Ataman, 2018, s. 9; Han, Elkılıç, Aybirdi, 2019, s. 167). Nezaket, saygı gibi kültüre ait, kültürle şekillenmiş kavramları bünyesinde barındıran hitaplar, kültürel farklılıkların dile yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Gao (2013) ve Geng (2015) hitaplar üzerine Çince- İngilizce karşılaştırmalı çalışmalarında ve diğer karşılaştırmalı çalışmalarda kültürün, kültürel farklılıkların hitap seçiminde belirleyici etkisi açıkça görülmektedir. Farklı dil, kültür çevrelerinden yabancı dil/ikinci dil öğrenmek amacıyla hedef dilin konuşulduğu kültürde ve toplumda yaşamına devam eden öğrenciler, “sosyal aktörler” olarak değerlendirilmekte ve Avrupa Ortak Başvuru Metninde yabancı dil öğrenenlerden hedef dilin sosyokültürel bilgilerine sahip olmaları beklenmektedir. Sosyokültürel bilgiler kapsamına yiyecek- içeceklerden, kişiler arası ilişkilere, geleneklere kadar pek çok bilgi dâhildir (MEB, 2021, s. 140). Sosyokültürel bilgilerin hitaplara yansımaları, resmi durumlarda (ast-üst), eğitim ortamında öğretmen-öğrenci ilişkisinde, sosyal ilişkilerde, resmi olmayan durumlarda vb. kullanılan hitap biçimlerinin farklılaşması aşamasında görülmektedir. Çalışmanın amacı, yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğrenenlerin resmi, gayriresmi, samimi vb. durumlarda kullandıkları, sosyokültürel bilgileri kapsayan hitap biçimlerinde anadil, yaş, cinsiyet, dil düzeyi, eğitim durumu vb. faktörlerin etkisini incelemek ve betimlemektir.

1.1. Problem Durumu

Küreselleşmeyle farklı dil ve kültürlerden bireyler arası etkileşim giderek artmaktadır. Kültürlerarası karşılaşmalarda diğer dil ve kültüre aşinalık bulunmamasından, bilgi yetersizliği vb. durumlardan çeşitli çatışmalar yaşanabilmektedir. İkinci dil olarak Türkçe öğrenenler eğitim ortamlarında farklı kültürlerden öğrenciler ve hedef kültürden bireyler ile

iletişim kurmaktadır. Genellikle söz başında kullanılan hitapların bağlama uygun kullanımının iletişim sürecini olumlu etkileyeceği aksi halde iletişim çatışmalarına sebep olabileceği düşünülmektedir. Yabancı/İkinci dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimlerinde öğrencilerin anadili, yaşı, cinsiyeti, dil düzeyi vb. faktörlerin etkili olup olmadığının bilinmesi ve Türkçe öğrenenlerin hitapları uygun bağlamlarda kullanıp kullanmadıklarının tespit edilmesi kültürlerarası karşılaşmalar açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

1.2. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın amacı, yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimlerini belirlemek ve Türkçe öğrenenlerin hitap biçimlerinde anadil, yaş, cinsiyet vb. faktörlerin etkisini tespit etmektir. Farklı bağlamlar oluşturularak Türkçe öğrenenlerin resmi-gayriresmi vb. durumlarda kullandıkları hitap biçimlerinin tespiti hedeflenmektedir.

Alanda yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğrenenlerin farklı bağlamlarda kullandıkları hitap biçimlerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma yapılmamıştır. Dolayısıyla, bu araştırma yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimlerinin belirlenmesine yönelik olması ile alanda tektir. Araştırma sonunda yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimlerine anadil, yaş, cinsiyet vb. faktörlerin etkisi ve varsa uygun olmayan kullanımların tespitinin alana katkısı olması ve öğrencilere faydalı olması hedeflenmektedir.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimleri nasıldır?

Araştırmanın problem tümcesi çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

- 1.Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimleri yaşa göre değişiklik gösteriyor mu?
- 2.Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimleri cinsiyete göre değişiklik gösteriyor mu?
- 3.Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimleri eğitim kademelerine göre değişiklik gösteriyor mu?
- 4.Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimleri anadiline göre değişiklik gösteriyor mu?
5. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimleri dil düzeylerine göre farklılık gösteriyor mu?

6. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek için Asya, Avrupa, Afrika gibi farklı kıtalardan gelen öğrencilere kültürel olarak bakıldığında, kullandıkları hitap biçimleri farklılık gösteriyor mu? Kendi kültürlerinden bir aktarım var mı?

1.4. Sınırlılıklar (Opsiyonel)

Araştırma, Türkiye’de üniversitelere bağlı dil merkezlerinde (TÖMER, DEDAM, DİLMER vb.) yabancı dil olarak Türkçe öğrenen B1, B2 VE C1 dil düzeylerinden 89 katılımcı ile sınırlandırılmıştır.

1.5. Tanımlar

Bağlam: Dilbilimsel açıdan birbirinin anlamını ve değerini belirleyen farklı dilsel birimlerin bütününe ya da parçaların birbiriyle etkileşimi, ilişkisel durumudur (TDK, Güncel Türkçe Sözlük).

Sosyokültürel bilgi: Kültürel çerçevede topluma veya gruba ait bilgilerin (normlar, gelenekler ve görenekler, gündelik rutinler, bireyler arası ilişkiler, değerler, inançlar, beden dili vb.) tümü (TYDÖP, 2020, s. 19).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Dil

Dile ilişkin pek çok tanım vardır. Tanımlar çeşitli disiplinlerde dilin farklı yönleri ele alınarak yapılmıştır. Saussure’e göre dil farklı kavramların birbirinden ayrı göstergelerle yer aldığı sistemdir. Martinet, Jespersen ve Lalande dili bir bildirişim aracı olarak değerlendirmiştir (Bayraktar, 2020, s. 2). Dilin bildirişim aracı olduğu düşüncesine paralel olarak Doğan Aksan (1995) dili duygu, düşüncelerin aktarılmasını sağlayan “çok yönlü, çok gelişmiş dizge” olarak tanımlamaktadır (Aksan, 1995, s. 55).

Dil, toplumsal olaylar, coğrafi konum, doğal afetler, insan ilişkileri, geçim kaynakları vb. beşeri ve çevreye ilişkin tüm durumlardan etkilenir, bu durumlarla gelişir ve dönüşür. Dilin toplumsal olgulardan, siyasi durumlardan etkilenmesine örnek olarak Tanzimat Dönemi ile Servet-i Fünun dilinin ayrışması, coğrafi konum ve iklimin dile etkisi Eskimo dilinde kar yağışı ve kar tanelerine ilişkin sözcüklerin diğer dillere oranla niceliksel olarak fazla olması, geçim kaynağının etkisi ise Türkiye’de geçim kaynağı tarım olan bazı bölgelerde doğum günü tarihlerini “buğdaylar sararırken, arpalar biçilirken, fındık zamanı” vb. ifadeler ile akılda tutma ve açıklama olarak karşımıza çıkmaktadır. Dili etkileyen durumlar kimi zaman hitaplara da yansımaktadır. Örneğin Türk toplumunda tanışıklığın olmadığı bireylere akrabalık adları ile seslenme, toplumsal ilişkilerin dili dolayısıyla hitapları etkilemesiyle açığa çıkmaktadır. Türk toplumunda samimiyetin bulunmadığı bireylere sözde (kurgusal) akrabalık adlarıyla seslenme, akrabalık bağlarına verilen önem ile ilişkilendirilebilir. Çarşıda, pazarda, otobüste, sosyal hayatın var olduğu her yerde yakın ilişkisi bulunmayan bireylerin birbirlerine abi, abla, teyze, amca, yenge vb. biçimlerde akrabalık adları ile seslendiğine tanık olmaktadır. Bu seslenmeler bağlama göre iyi niyeti, samimiyeti, eşitliği, saygıyı vurgulamaktadır. Akrabalık adlarının kullanımında da görüldüğü üzere kültüre ve topluma ait tüm unsurlar dilde mevcuttur. Humboldt ulus ve ruh kavramlarını birbirinin eş değerliği olduğunu “ulusun dili ruhudur; ruhu da dili” sözleriyle vurgulamıştır (aktaran Aksan, 1995, s. 65-66). Ruh kavramını topluma ait maddi ve manevi bütün unsurlar olarak değerlendirirsek dil tüm bunları kapsayacaktır, dil ve toplumun ruhu bağlılık içinde birbirini etkileyecek, dönüştürecek ve geliştirecektir.

2.2. Kültür, Kültürlerarası Farklılıklar, Kültürlerarası İletişim

Kültür de dil gibi pek çok farklı boyutu olan, geçmişten günümüze topluma ait maddi, manevi unsurları barındıran, geçmiş, şimdi, gelecek arasında dil ile ortaklaşa çalışma yürüterek köprüler kuran bir bütündür. Cemil Meriç (1986), kültürü kapsayacak bir tanımın yapılamayacağını kültürün sonsuz unsurdan oluştuğunu, durağan olmadığını sözcükler ile anlamının karşılanamayacağını vurgulamıştır. Kültür bir yönüyle toplumlar arası ayırt edici özellikleri belirtir. UNESCO (1982), kültürün bu ayırt edici özelliğine bir toplumu veya grubu diğer toplumlardan ve gruplardan ayıran özellikler bütünü olarak değinmiştir. Beşerin kültüre etkisi olduğu kadar, kültürün de insan üzerinde pek çok etkisi vardır. Hall'e (1990) göre kültür duyguların ifade şeklini, dünyaya bakış açısını, sorunlara yaklaşımı, problem çözme yöntemlerini dahi etkilemektedir. Kültürün beşere etkisinden söz etmişken eğitim ile yakından ilişkisine de değinmek yerinde olacaktır. Göğüş (1993, s. 4) kültürün eğitimle olan ilişkisinde dilin orta noktada bulunduğunu vurgulayıp, dile gereken özenin gösterildiği oranda eğitim ve kültür hayatımızın zenginleşeceğini belirtmiştir. Dil, kültür, beşer ve eğitim geçmişten süregelen bir vaziyette zincirin halkaları olarak birbirini etkilemeye, değiştirmeye ve dönüştürmeye devam edecektir. Aile, kültüre ait değerler, normlar, gelenekler, görenekler vb. somut ve somut olmayan kültürel miras ile karşılaşılacak ilk ortamdır ve yerini eğitim durumlarına bırakır. Eğitimde kültür, ders kitaplarındaki metinlerde, arkadaşlık ilişkilerinde, öğretmen-öğrenci ilişkisinde vb. pek çok durumda açığa çıkmaktadır. Kültür, eğitimin destekleyici bir unsuru olarak okul ortamlarında yer almaktadır. Nitekim Milli Eğitimin temel amaçları arasında manevi ve kültürel değerlere sahip çıkan, benimseyen, geliştiren, ahlaki vb. görev ve sorumluluklarının bilincinde bireyler yetiştirmek yer almaktadır (1973, s. 5101). Yabancı dil sınıflarında kültür, dil içerisinde mevcudiyet kazanan unsurlarıyla birlikte yer almaktadır. Bir dilde, toplumun yaşayışı, bakış açısı, dünyayı algılayışı, maddi ve manevi tüm unsurlarına ait ipuçları bulunmaktadır. Türkçeyi yabancı dil/ikinci dil olarak öğrenen bir kişi de kültüre ait unsurları dil aracılığıyla örtük bir biçimde öğrenebilmektedir. Dil öğretiminde kültüre ait unsurlar okuma metinleri, şarkılar, günlük hayattan diyaloglar vb. şekillerde öğrencilere sunulmaktadır. Hedef dil aracılığıyla hedef kültür ile karşılaşan yabancı dil öğrencileri kültürlerarası iletişim durumlarında, kültürel farklılıklar nedeniyle anadil konuşurlarıyla veya farklı dil ve kültürlerden gelen diğer öğrencilerle çatışmalar yaşayabilmektedir. Hedef kültüre dair bilgi eksikliği çatışmalara yol açabileceği gibi, bireyin diğer kültüre, kültürlere yaklaşımı da önem arz etmektedir. Farklı dillerin, kültürlerin

karşılaştığı durumlarda kültürel farklılıklar daha fazla açığa çıkmakta ve bu farklılıklar yanlış anlaşılmalara, iletişim çatışmalarına sebep olabilmektedir.

Farklı kültürlere mensup bireylerin iletişim süreçlerini inceleyen disiplinlerarası bir alan olan Kültürlerarası İletişim, farklılıkları, farklılıklara neden olan bireysel algıyı, değerleri, dünya görüşlerini ve bunların aktarımını incelemektedir (Kartarı, 2016, s. 50). Kültürlerarası iletişim sürecinde bireyler yaşantılarından, dil ve kültüründen hareketle diğeri hakkında çeşitli yargılara varabilmektedir. Bu durum Kartarı'nın iletişime hiçbir zaman sıfırdan başlanamayacağı, farklı kültürden bireylere ait ön görüşümüzün var olduğu görüşüyle ilişkilidir (Kartarı, 2016, s. 252). Kültürlerarası iletişim sürecini etkileyen faktörler; değerler ve normlar, toplumsal senaryolar ve roller, etnomerkezcilik, belirsizlik ve kaygı, kalıp düşünceler ve ön yargılardır (Kartarı, 2016). Bu faktörler iletişimin seyrini olumlu veya olumsuz açıdan etkileyebilmektedir. Kültürlerarası karşılaşmalarda değerleri, normları, ön yargıları, rolleri vb. kapsayan, dil kültür ekseninde şekillenen dünya algımız da iletişime dâhil olmaktadır. Dünya üzerinde birden fazla dil ve kültür olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tüm kültürlere ve dillere hâkim olmak ve iletişimi buna göre düzenlemek mümkün olmayacaktır. Bu sebeple kültürlerarası farklılıkların bilinmesinin asgari çabayla iletişimde yaşanabilecek çatışmaları en aza indireceği düşünülmektedir. Yücel (2009) kültürel farklılıkların bilinmesinin önemini farklı anadil ve kültürlere mensup bireylerin iletişim aksaklarından bir örnek ile aktarmıştır. Örnekte Almanca 'da kalıplaşmış sözün içeriğindeki domuz sözcüğü bir kültürde “şans”, diğerkültürde domuzun hayvan olarak olumsuz anlama gelmesi Alman ve yabancı işçinin birbirlerini yanlış anlamalarına ve sürtüşmeye sebep olmuştur. Alman işçi, yabancı işçi örneğinde görüldüğü gibi farklı dil ve kültürlere mensup bireyler arasında diğerkültüre ait bilgilerin yetersizliğinden dolayı çatışmalar yaşanabilmektedir. Kültürlerarası farklılıkların bilincinde olmak, iletişim ortamını bu bilgiler ışığında düzenlemek, iletişimin seyrini olumlu etkileyecektir.

Kültürlerarası farklılıkların belirlenmesine ilişkin çeşitli kuramlar ortaya atılmıştır. Kuramlardan biri olan “Kültürel Boyutlar Kuramı”, Geert Hofstede tarafından 1984 yılında kültürel değerler sistemini ortaya koymak amacıyla 40 farklı ülkede yapılan bir çalışmanın sonucudur. Araştırmanın sonucunda kültürel değerlere ilişkin dört farklı boyut bulunmuştur. Boyut kavramı, kültürel karşılaşmalarda “ölçülebilen yönü” ifade etmektedir (Kartarı, 2016, s. 102). Kurama göre dört boyut, “Güç Aralığı, Bireycilik- Ortaklaşa Davranışçılık, Belirsizlikten Kaçınma, Erillik- Dişillik”tir (Hofstede, 1984). Güç aralığı veya güç mesafesi, eşitsizlik kavramıyla özdeşleşen, prestij, otorite, zayıflık vb. sözcüklerini de kapsayan bir kavramdır. Güç kavramıyla öncelikle ailede sonra eğitimde ve hayatın her alanında öğretmen-

öğrenci, idari personel- öğretmen, yönetici-çalışan vb. pek çok ilişkide karşılaşmaktadır. Toplumlara göre değişebilen güç mesafesi, düşük ya da yüksek olabilmektedir. Düşük güç mesafesinin olduğu kültürlerde, ast ve üst arasında belirgin farklılıklar olması gerektiği inancı güdülmezken, yüksek güç mesafesine sahip toplumlarda ast ve üst arasında belirgin bir güç farkının olması gerektiği inancı güdülmemektedir. Ailenin üzerinde güç mesafesi kavramının şöyle bir etkisi vardır: Yüksek güç mesafesine sahip kültürlerde aile büyüklerinin kararları kayıtsız kabule tabii olup aile büyükleri otoritenin sahibi konumundadır. Düşük güç mesafesi ailede bağımsızlık, özerklik kavramlarıyla mevcudiyet bulmaktadır (Kartarı, 2016, s. 105-106). Kartarı'ya göre güç mesafesi ile ilk karşılaştığımız yer olan aile ilişkileri, öğrenci-öğretmen ilişkilerine yansımaktadır (2016, s. 108).

Güç mesafesinin yüksek olduğu toplumda ve ailede yetişen bireyler, öğretmeni okul ve sınıfın merkezinde otorite konumunda görmekte, yalnızca öğretmen söz verdiğinde konuşmaktadırlar (Kartarı, 2016, s. 108). Güç mesafesi yüksek olan ailede ve kültürde yetişen birey ailede büyüklerin sözü geçtiği, büyüklerin kararlarının kabul edildiği ve saygı duyulduğu, kendi kararlarının açıkça ifadesine izin verilmediği bir ortamda büyür. Bu durum sınıf ortamında öğretmeni mutlak bilgiye sahip, bilginin tek sahibi konumuna getirir. Öğretmen ile öğrencinin sınıf içi rollerini etkileyen kültürel boyut, Japonca'yı anadili olarak konuşan öğrencilerin %40'ında öğretmenin yanlışını düzeltmekten kaçınma, Amerikalıların %13'ünde öğretmenin yanlışına karşılık bir şey söylenmemesi olarak Takahashi ve Beebe'nin çalışmasında karşımıza çıkmaktadır (aktaran Doğançay-Aktuna ve Kamışlı, 1996, s. 270). Japonca'yı anadili olarak konuşanlar ile Amerikalıların tutumunun farklı olması kültürün etkisinin göstergesidir ve dolaylı olarak güç mesafesi kavramıyla ilişkilidir.

Diğer bir boyut olan Bireycilik- Ortaklaşa Davranışçılık, toplum veya grup karşısında bireyin tutumu ile ilişkilidir. Bireyciliğin esas olduğu kültürlerde birey, bireyin kimliği, bireyin duyguları ve değerleri ön plandayken, ortaklaşa davranışçılığın yaygın olduğu kültürlerde grup, grubun çıkarları, grup değerleri ön plandadır. Bireycilik eğitime, sınıf içinde öğretmenin rehber rolünde olması ve öğrenmeyi öğretmesi olarak yansımaktadır. Ortaklaşa davranışçılıkta sınıf içinde öğretmen bilgiyi veren, öğreten kişidir ve sınıfta öğretmene, arkadaşlara uyum önemlidir.

Belirsizlikten kaçınma boyutu, belirsizlik durumunda gösterilen tutum ile ilişkilidir. Düşük belirsizlikten kaçınma, belirsizlik durumunun, risk almanın olağan kabul edilmesi ile ilişkili olup yeniliğe açık olma söz konusudur. Bunlar normların, bilinmeyene karşı ön yargının ve korkunun az olduğu kültürlerdir. Yüksek belirsizlikten kaçınma, bilinmeyenden

yabancıdan korkma, belirsizliği tehdit olarak algılama, bilinmeyenleri sınırlama isteğiyle kurallar koyma biçiminde açıklanabilmektedir (Kartarı, 2016, s. 123-124).

Erillik boyutu, toplumsal cinsiyet rolleri arasında mesafenin fazla ve cinsiyet rollerinin ayrıştırıcı olması biçiminde açıklanmaktadır. Erilliğin eğitime yansması hırs, yarış içinde olma, kendini kanıtlama olarak görülmektedir. Dişillğin eğitime yansması, azim, alçakgönüllük ve sürekliliktir (Kartarı, 2016, s. 119). “Kültürel Boyutlar Kuramı” eğitim bağlamında ele alınmıştır. Dil öğreticilerinin kültürlerarası farklılıkları ve kültürel boyutları bilmeleri eğitim ortamında farklı kültürlerden gelen bireylerin uyum vb. açılardan sorun yaşamaları durumunda çözüm üretebilmeleri için önemlidir. Örneğin eğitim ortamında ortaklaşa davranışçı kültürden gelen bir öğrencinin dersin düzenini bozmamak adına soru sormaktan kaçınması, eril kültürden gelen öğrencinin aşırı hırslı bir tutum sergileyerek arkadaşlarına sorulan sorulara cevap vermesi ve arkadaşlarının cevap hakkına müdahalesi, yüksek güç mesafesinin hâkim olduğu kültüre mensup öğrencinin öğretmeni otorite konumunda görmesinden dolayı, öğretmen söz vermeden derste konuşmaması öğreticilerin sınıf ortamında karşılaşabileceği durumlardır. Yabancı dil/ ikinci dil olarak Türkçeyi öğrenmek amacıyla yurt dışından binlerce öğrenci ülkemize gelmektedir. Kültürlerarası karşılaşmaların yaşandığı sınıf ortamlarında öğreticilerin kültürel farklılıkların bilincinde olmaları, sınıf ortamında kültürel farklılıklardan doğabilecek çatışmaları ön görmeleri açısından önemlidir. Küreselleşme ile artan kültürlerarası iletişim süreçlerinde gerek iş gerek eğitim ortamlarında yalnızca kültürel farklılıkları bilmek, farklılıkların bilincinde olmak hedef dilde iletişim süreçlerini çatışmalardan, sürtüşmelerden uzak olumlu bir şekilde devam ettirmek için yeterli değildir. Bu noktada kültürlerarası yeti kavramı karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1. Kültürlerarası Yeti

Kültürlerarası karşılaşmalarla geliştirilebilen kültürlerarası yeti, bireyin kaynak kültür nazarında diğer kültürü keşfetme, yorumlama, kültürlerle etkileşim kurma becerisi olmakla birlikte farklı kültürden bireye, inançlarına ve kültürel unsurlara değer vermeyi de kapsar (Byram, 2006, s. 248). Kültürlerarası yeti; açıklık, kültürlerarası duyarlılık, kültürel farkındalık, kültüre uyum gibi kavramlar ile ilişkilendirilmektedir. Açıklık kavramı bireyin etnikmerkezci bir tutum sergilememesi olarak tanımlanmaktadır. Etnikmerkezçilik, bireyin kendi kültürünü diğer kültürden veya kültürlerden daha üst konumda görmesi, kültürel değerleriyle diğer kültürü yargılamasıdır (Demir ve Üstün, 2017, s. 5). Kültürlerarası duyarlılık kavramı, Byram’ın (2006) kültürlerarası yetiyi tanımlarken söz ettiği farklı kültürden bireye, bireyin inançlarına ve o kültüre ait unsurlara saygı gösterme ve değer

vermedir. Kùltùrlerarası duyarlılık diğér kùltürü anlama isteğini, saygılı olma ve değér verme sürecini gerektiğı takdirde davranışsal olarak da belli etmeyi vurgulamaktadır (Altundağ, 2007, s. 11-12). Kùltùrlerarası yeterlilik ile ilişkili bir diğér kavram ise kùltürel farkındalıktır. Birey diğér kùltürlerle karşılaştığında doğduğı, büyüdüğü, uzun yıllar içinde yaşadığı kùltüre ait değér, norm, dünyayı algılayış biçimi vb. bütün unsurların farkına varır ve bu süreç, kùltürel farkındalık olarak nitelendirilmektedir. Kùltùrlerarası yeti ile ilişkili son kavram kùltüre uyumdur.

Kùltüre uyum Brown'a (2000, s. 33) göre dört aşamadan oluşmaktadır:

- Bireyin hedef kùltüre ilgi ve merak duyması,
- Hedef kùltür ve kaynak kùltür farklılıklardan kaynaklanan kùltür şoku aşaması,
- Kùltür şokundan kurtulma
- Hedef kùltüre uyum sağlama, kùltürün parçası olma aşaması(aktaran Altundağ, 2012, s. 65-66).

Kùltùrlerarası karşılaşmaların yaşandığı durumlarda bireyin kaynak dil ve kùltür ekseninde dilsel aktarımlar ve kaynak kùltüre ait tutum, davranışlar sergilediğı dil öğretimi sınıflarında gözlenmektedir. Yabancı dil öğrenimi bağlamında kùltùrlerarası yeterlik farklı dil ve kùltürlerden bireylerin bulunduğu sınıf ortamında hedef kùltüre açık olmanın, kùltùrlerarası duyarlılığın, kùltürel farkındalığın ve kùltüre uyumun öğrenim sürecini olumlu yönde etkileyeceğı, sınıf ortamı dışında hedef dilin konuşulduğu toplumda da iletişimin çatışmasız devam etmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca kùltùrlerarası yeterliğin geliştirilmesinin kùltùrlerarası iletişim süreçlerini olumlu etkileyeceğı, kùltürel farklılıklardan doğan çatışmaları azaltabileceğı ön görülebilir durumlardır.

2.3. Toplumdilbilim ve Edimbilim

Dilin toplum, kùltür ikiliğini de içinde barındıran bir olgu olduğu gerçeğı göz önünde bulundurulduğunda toplumdilbilime de değinmek yerinde olacaktır. Toplumdilbilim, toplumsal olgular ile dilsel olguların birbirine etkisini inceleyen (Vardar ve diğérleri, 1980, s. 144), 1960 yıllarında Bernstein'in araştırmalarıyla başladığı kabul edilen disiplinlerarası bir alandır (İmer, 1990, s. 17). Kamile İmer, toplumdilbilimi "kim, hangi dil değışkesi ile, kiminle, nerede, ne zaman, hangi konu üzerinde konuşmaktadır; böyle bir konuşmada hangi amaç temeldir ve bundan hangi toplumsal sonuçlar çıkar?" (1990, s. 17) sözleriyle açıklarken Fasold (1984, s. 1), dil kullanımının bireye ve bireyin ait olduğu toplumsal gruba ait özellikleri, etkileşimde olduğu bireyler arası ilişkileri, bağlamsal özellikleri açığa çıkardığını vurgulamıştır (aktaran König, 1991, s. 61). Bireyin toplumdaki yerini belirten, grubu

diğerlerinden ayıran dil kullanım biçimleri ile toplumsal katmanların dile yansması “sosyolekt” kavramıyla açıklanırken bireysel dil kullanımları “idiolekt” olarak adlandırılmaktadır. Bireyler toplumda pek çok grup içinde yer alabilmektedir. Bunun gibi durumlarda dil işlevsel olarak kullanılmaktadır.

König (1991), işlevsel dil türlerini bireylerin farklı toplumsal gruplarda kullandıkları farklı dilsel kullanımları, “deyiş biçimleri” olarak adlandırmaktadır (s.65). Deyiş biçimleri, mesleki gruplar arası diyaloglarda, aile-arkadaşlık ilişkilerinde, ait olunan farklı sosyal gruplarda, toplumsal ortak alanlarda farklılaşabilmektedir. Deyiş biçimlerini yaş, cinsiyet, statü, yakınlık vb. özellikler de etkileyebilmektedir. Mesleği doktor olan bir kişinin hastane çevresinde, meslektaşlarıyla iletişimde kullandığı sözcükler ile aile, arkadaşlık, sosyal hayatında dilsel seçimleri farklı olacaktır. Farklılaşan deyiş biçimlerinden biri de hitap, seslenme durumlarında gözükmeaktadır. Yakınlığa bağlı olarak bir doktor meslektaşlarıyla bey/hanım, siz vb. resmi hitap biçimlerini tercih ederken aile, arkadaş vb. durumlarda daha samimi, resmi olmayan hitapları tercih edebilir. Anadil konuşurları resmi- gayriresmi vb. durumlara uygun olarak hitapları seçebilmektedir. Toplumdilbilim ile hitapların ilişkisi, bir toplumsal olgunun ve toplumsal ilişkilere göre deyiş biçimlerinin dolaylı olarak hitapların seçimini etkilemesidir. Ayrıca toplumdilbilimin araştırma alanlarından kadın-erkek dil kullanımındaki farklılıklar, yaş, statü, toplumsal mesafe vb. faktörlerin dil kullanımına etkisi, hitapların seçimini de etkiler.

Toplumdilbilimden söz ettikten sonra dil kullanımını, dil kullanıcıları odaklı bilimsel olarak inceleyen edimbilimden kısaca söz etmek yerinde olacaktır. Edimbilim, “Göstergeler ve üreticileri, yani dili kullananlar arasındaki ilişkiyi inceler” (Mey, 2009, s. 786 aktaran Kerimoğlu, 2014, s. 138). Dilin sosyal ve bağlamsal kullanımını, göz önünde bulunduran edimbilim iletişimsel boyutu ele alması bakımından önemlidir. Bir dili dış dünyadan tamamen yalıtılmış, konuşucularından bağımsız olarak ele almak deyiş biçimleri vb. işlevsel dil kullanımlarını incelemeyi olanaksız kılar. Kansu-Yetkiner (2009) edimbilimi, bağlam çerçevesinde sözcüklerin birbiriyle olan ilişkisini dilbilimsel açıdan yorumlayan, bağlamın, dil kullanıcılarının ve sözcüklerin bütününe etkileşimini inceleyen alan olarak tanımlamaktadır (s.1). Burada söz edilen bağlam, dil kullanıcılarının iletişim durumlarında ürettikleri somut ifade olarak nitelendirilen sözcüklerin anlamlandırılmasında, dil kullanıcılarının içinde bulundukları ruhsal, sosyolojik, vb. tüm dil dışı durumlar olarak açıklanabilir (Kerimoğlu, 2014, s. 140; İmer vd., 2011, s. 41). Toplumdilbilim dil kullanımına toplumsal olguların, sosyal değişkenlerin, toplumsal katmanların vb. durumların etkisini incelemektedir. Edimbilim, sosyal değişkenlerin yanı sıra konuşucuların ürettikleri sözcükleri,

sosyal iletişimsel durumlar aracılığıyla bağlam temelinde incelemektedir. Bir fabrikada ustanın işçiye, “Paşam keyfin yerinde mi?” veya “Sen yarın gelme biraz da evde dinlen” sözceleri işçinin işini aksattığı, beklendiği gibi performans göstermediği ve hatta işten kovulduğu vb. biçimlerde bağlamdan hareketle edimbilimsel değerlendirmeler yapılabilmektedir. Konuşucuların ürettikleri sözcelerin bağlamla anlamlandırılması dil kullanımında bağlama uygun üretimi gerektirmektedir. Yabancı/İkinci dil olarak Türkçe öğrenenlerden dilbilgisel olarak doğru yapıların kullanımının yanı sıra iletişim durumlarında bağlama uygun sözcükleri seçmeleri de beklenmektedir. Bu durum iletişimsel yeti kavramıyla tanımlanmaktadır.

“Sosyal aktörler” olarak görülen yabancı dil öğrencilerinin hedef dil ve kültürde yeterliklere ve dolayısıyla yetkinliklere erişmeleri gerekmektedir (CEFR, 2001). İletişimsel yeti veya yeterlik genel tanımıyla, hedef dilin kullanıcısı tarafından dilbilimsel, sosyolojik, vb. açılardan kullanımı ve yetkinliği ile ilişkilidir. Avrupa Ortak Başvuru Metninde iletişimsel dil yetkinlikleri; “dilsel yetkinlik(genel dil varlığı, söz varlığı, dilbilgisel doğruluk, sözcük denetimi, ses bilimsel denetim, yazım denetimi), toplumdilbilimsel yetkinlik, edimsel yetkinlik(esneklik, söz sırası alma, tematik gelişim, tutarlılık ve bağdaşıklık, önermesel netlik, akıcılık)” olarak belirlenmiştir (MEB, 2021, s. 7-8). Görüldüğü gibi, yabancı dil öğrencisi hedef dil ve kültürde toplumdilbilimsel yetkinlik de kazanmalıdır. Sosyokültürel edinç olarak da literatürde yer alan toplumdilbilimsel yetkinlik, sosyokültürel bilgileri kapsayarak dilin sosyal ve kültürel boyutta uygunluğuna odaklanır. Bir kişiye hitapta bulunma, rica etme, bayramlaşma, selamlaşma, vedalaşma, beden dili, resmi- gayriresmi dil formları vb. sosyokültürel bilgi gerektirmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerden Türkçeye ait sosyokültürel bilgiler ekseninde uygun dilsel davranışları sergilemeleri beklenmektedir. Sosyokültürel edincin bir parçası olan günlük hayatta sıkça başvurduğumuz hitapların da sosyal ve kültürel bağlama uygun olarak seçilmesinin iletişim sürecini olumlu etkileyeceği düşünülmektedir.

2.4. Nezaket

Dil ve toplum ikiliğinin yansıtıcı boyutlarından biri de nezaket kavramıdır. Nezaket, bireylere toplum tarafından kazandırılan, geliştirilebilen, normlara dayanan bir olgudur. Dil kullanıcılarının aralarındaki mesafeyi, yakınlığı, saygıyı vb. açığa çıkaran nezaket, edimbilimsel bir kavram olan uygunluk ile de yakından ilişkilidir. Uygunluk, bağlamın gereklerine göre sözcüklerin seçilmesidir. Bağlama uygun olan sözcüklerin seçilmemesi diğer

kullanıcılar tarafından kaba, nezaketsiz vb. biçimlerde nitelendirilebilir. Bireyler iletişim sürecini kolaylaştırmak, çatışmasız sürdürmek amacıyla nezaket olgusuna başvurmaktadır. Nezaket, toplumsal yaşamda seslenme, rica, emir, selamlaşma, vedalaşma, özür dileme, teşekkür etme, saygı gösterme vb. her alanda karşımıza çıkmakta ve bu durumlarda kullanılan dilsel ifadeler nezaket ile şekillenmektedir (Özezen Yüceol, 2017, s. 269).

Nezaket toplumdan topluma hatta gruptan gruba değişebilmektedir. Samimiyetin bulunmadığı, yeni tanışılan bireylere “siz” zamiri ile hitap etmek nezaket içeren uygun bir söylem olarak görülür. Genel kanının aksine Selçuk (2005), yurt dışında öğrencilerin yaşadığı bir bölgede tanışıklığın bulunmadığı bireylere siz hitabı yerine sen hitabının kullanımının uygun olarak görüldüğünü, bunun nedeninin siz zamiri kullanan kişilerin soğuk ve kişiler arasına mesafe koymak isteyen tipler olarak, sen zamiri kullananların ise samimi ve sıcak olarak değerlendirildiğini bir örnek ile anlatmaktadır(s. 15). Örnekte de görüldüğü üzere siz ve sen kullanımları nezaket bağlamında gruplar, toplumlar ve kültürlerarasında değişebilmekte iletişim ortamının, bağlamın önemi açığa çıkmaktadır. Grubun ya da toplumun nezaket kabullerine, kurallarına uyulmadığı takdirde iletişim çatışmaları yaşanabilmektedir. Dereli’ye göre nezaket kurallarının iletişim sürecine etkileri; bireylerin iletişim hedeflerine erişebilmelerini sağlamak, süreci çatışmasız devam ettirmek ve toplumsal konumlarını korumaktır (2008, s. 25).

Haferland/Paul nezaketi temel nezaket, kodlanmış nezaket ve yansıtıcı nezaket olmak üzere üçe ayırmıştır. Temel nezaket, gündelik iletişimde gelenekler etrafında biçimlenen rutin davranışlardır. Kodlanmış nezaket, toplumsal normlarla biçimlenen nezaket türüdür. Yansıtıcı nezaket, özel iletişim durumlarında temel nezaket ile kodlanmış nezaketin harmanlanmış biçimidir. Şahsi olmasından dolayı örtük nezaket olarak da adlandırılmaktadır (Haferland/Paul 1996 aktaran Takhtarova, 2015, s. 498).

İletişimde nezakete başvurulmasının nedenini Goffman (1967) “face” olarak nitelendirdiği bireyin sosyal görünümünü, imajını koruma isteği olarak belirtmiştir (aktaran Dereli, 2008, s. 26). Keser (2018), bireylerin karşılıklı olarak birbirinin yüzünü korumaya yönelik davranışlarının nezaketi oluşturduğunu belirtmiştir (s. 130). Brown ve Levinson, Goffman’ın “face” olarak nitelendirdiği imaj, yüz kavramını iki boyutta ele almıştır. Olumlu yüz, bireyin sosyal yaşamında var olma, görülme, onaylanma isteği ile ilişkilidir. Olumsuz yüz, kişisel sınırları koruma, itibara zarar vermeme, eylem özgürlüğü ve dayatmadan uzak olma durumlarını kapsamaktadır(Brown, Levinson 1987). Bireylerin olumlu ve olumsuz yüzlerini korumak için başvurdukları stratejiler “yüz tehdit eden eylemler” ile ortaya

çıkılmaktadır. Yüz tehdit edici eylemleri önlemek için başvurulmuş dört strateji vardır. Olumlu nezaket stratejileri, olumsuz nezaket stratejileri, dolaysız ve dolaylı nezaket stratejileridir(Brown, Levinson, 1987). Olumlu nezaket stratejileri, bireyler arası yakınlığı arttıran, iletişimi kolaylaştıran, “hızlandırıcı” olarak nitelendirilmektedir(Brown, Levinson 1987, aktaran Abadzic Navaey, Baksic, 2018, s. 7). Olumsuz nezaket stratejileri, olumsuz yüzün isteklerinin (kişisel sınırları koruma, itibara zarar vermeme, eylem özgürlüğüne, müdahale etmeme vb.) karşılanmadığı durumlarda “sosyal mesafenin korunması ve saygı gösterilmesi isteği” amacıyla kullanılmaktadır (Abadzic Navaey, Baksic, 2018, s. 7).

Dolaysız strateji, bireylerin yüzlerini korumadan, doğrudan ve açık bir tutum sergilemesidir. Dolaylı strateji, bireyin karşısındaki kişiye bir şey yapmasını veya yapmamasını dolaylı olarak dile getirmesidir. İletişimde bireyler arasında dolaylı stratejinin seçilmesinin nedeni, dayatma derecesini azaltmak veya ortadan kaldırmaktır(Keser, 2018:132). Brown ve Levinson’a göre bireyler arası nezaket düzeyini belirleyen üç değişken vardır. “Güç, sosyal mesafe, dayatma derecesi” (Brown ve Levinson, 1987 akt. Karasu,2015:105). Doğançay- Aktuna ve Kamışlı’nın anadil olarak Türkçe konuşanlar ile yaptığı bir araştırmaya göre, sosyal mesafenin ve güç ilişkisinin belirgin olduğu öğrenci(ast) ve profesör(üst) sınıf ortamında yanlışların düzeltilmesi durumunda farklı nezaket stratejilerine başvurmaktadır. Öğrenci profesörün yanlışlarını düzeltirken kibarlık stratejilerine ve dolaylılığa başvuruyorken, profesör ise öğrencilerin yanlışını dolaysız bir biçimde düzeltmektedir. Sosyal mesafenin ve güç ilişkisinin belirgin olduğu durumlarda astın, kibarlık formüllerine daha fazla başvurduğu ve üstün imajını korumaya yönelik stratejiler geliştirdiği görülmektedir. Üst konumdaki Amerikalıların ast konumdakilere hitaplarında %71 oranında, Japonların ise benzer durumda %26 oranında kibarlık formülleri ve yumuşatıcılara başvurdukları Takahashi ve Beebe’nin (1993) araştırmasında görülmektedir. Türklerin hitaplarında ise bu oran %32’dir (Takahashi ve Beebe 1993, aktaran Doğançay- Aktuna ve Kamışlı, 1996, s. 273).

Doğançay-Aktuna ve Kamışlı (1996)’nın çalışmasında, sosyal mesafenin fazla olduğu profesör ve öğrencinin kullandığı nezaket stratejileri yanlışların düzeltilmesi ve hitap biçiminin kullanımında farklılaşmakta, kültürel farklılıkların ve nezaketin hitapların kullanımında doğrudan bir etkisi olduğu görülmektedir. Toplumsal mesafenin ast- üst ilişkisinin olduğu durumlarda seçilen hitaplarda bireyler tarafından ad+bey veya yalnızca ad kullanımını sınırları korumak, belirtmek için kullanılabilir. Ast konumda bulunan öğrenci, profesörün yanlışını düzeltirken dayatma derecesini en aza indireceği dolaylı stratejiyi benimsemiştir. Hofstede’nin kuramına göre yüksek güç aralığına sahip kültürlerde üstler

önemli bir güce sahip olup, otorite konumundadırlar. Profesörün dolaysız, açık bir tutum sergilemesinin nedeni güç sahibi konumunda olmasıdır. Nezaket stratejileri kültürler ve toplumlar arasında pek çok değişkene bağlı olarak farklılaşsa da nezaket evrensel bir olgudur. Nezaketin hitap seçimine olan etkileri, çalışmamızda yer almasının sebebidir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kültürel nezaket normlarını öğrenmeleri ve buna uygun dilsel davranışlarda bulunmaları hedef kültürden bireyler ile iletişimlerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Toplumdilbilim ve edimbilimin araştırma alanının, dil kullanıcılarının hitaplarında oynadığı belirleyici rol nedeniyle bu iki disipline ve nezaket kavramına kısaca değinilmesi uygun görülmüştür.

2.6. Hitaplar

Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük' e göre hitap, “sözü birine ya da birilerine yöneltme, seslenme” olarak tanımlanmaktadır. Konuşucu- dinleyici, verici- alıcı arasında uyarıcılık, duruma ve ortama bağlayıcılık vb. görevler üstlenirler (Alyılmaz,1999, s. 534, Gemalmaz, 1992, s. 128). Akındelet'ye (2017) göre, hitaplar konuşucu-dinleyici arasındaki ilişkinin yorumlanmasına yardımcı olacak verileri barındırır. Hitaplar muhatapın dikkatini çekme görevi olan muhataplar arası yakınlığı, kültürel yapıyı, bireysel ilişkileri, kimliği, sosyal statü farklılıklarını açığa çıkaran sözlerdir (Han, Elkılcı, Aybirdi, 2019, s. 167, Ataman, 2018, s. 9). Anadil konuşucularının Durkheim'in ifadesiyle kolektif bilinçlerinde çeşitli normlarla, nezaket, saygı gibi kavramlarla şekillenmiş vaziyette bulunan hitaplar, kültürel izler taşımaktadır.

Anadil olarak Türkçe konuşucusu kiminle, nereden, ne zaman, hangi formda konuşacağını, hangi hitap biçiminin uygun olacağını bilmektedir. Türkçede otobüste, çarşıda, pazarda, hastanede, yaşlı-genç, doktor-hasta, pazarcı-müşteri vb. pek çok alanda sosyokültürel bilgilerle şekillenen hitap biçimleri ile karşılaşmaktayız. Pazarda satıcıya ağabey(abi), okul ortamında öğretmene hocam, öğretmenim, sokakta tanınmayan yaşça büyük bir kişiye teyze/amca, iş ortamında ad+hanım/bey vb. hitaplar Türk toplumunda yadırganmaz, doğal karşılanır. Tanışıklığın bulunmadığı bireylere abi/abla, teyze/ amca vb. biçimlerde literatürde değinilen sözde (kurgusal) akrabalık adlarıyla hitap etme Türk toplumunda sıkça duyulmaktadır. Yaşlı bir adam ile gencin diyalogunda amca, evladım, oğlum vb. hitapları duymak olağan iken, başka bir kültürde tanımadığımız bir kişiye akrabalık adlarıyla seslenmek, tuhaf karşılanabilmektedir. Sosyokültürel bir bağlam olan pazarda da tanışıklığı bulunmayan bireylerin akrabalık adlarıyla hitabından örnek olarak satıcının müşteriye anne,

yenge gibi hitapları tercih etmesi verilebilir. Pazarcının akrabalık adlarıyla seslenmesi, kendisinden zarar gelmeyeceğini belirtmek istemesiyle ilişkilidir (Akerson, 2005, s. 124-125, Doğan, 2008, s. 110). Türk kültüründe aile, akrabalar ile yakın ilişkiler kurma durumu hitaplara, akrabalık adlarının çeşitliliğine yansımıştır. Türklerin tarihi dönemlerde savaşmaları, göçebe hayat sürmeleri vb. durumların bireyci bir hayat yaşamalarına engel olarak diğer insanlara ihtiyacın daha fazla hissedilmesi sebebiyle aile, akrabalık bağlarının daha sıkı olması ve hatta tanışıklığın bulunmadığı bireylere de samimi, yakın bir tutum sergilemeleriyle ilişkilendirilebilir. Bunun sonucu olarak akrabalık adlarıyla ve mesafeyi vurgulamayan yakınlığa vurgu yapan hitapların daha çok tercih edildiği görülmektedir. Aksan (2015), Türk kültüründe aile ilişkilerinin yüzeysel olmamasıyla “elti, görünce, baldız, yenge, enişte, kayınbirader” gibi niceliksel olarak diğer dillere kıyasla ayrı ayrı adlandırmaların olmasını ilişkilendirmektedir (2015, s. 15).

Türk toplumunda sosyal bağlamlarda kan bağı bulunan bireylere, akrabalara ve tanışıklığın bulunmadığı bireylere akrabalık adlarıyla seslenme durumu yaygındır. Bunun nedeni Türk kültürünün akrabalık ilişkilerine verdiği önem ile akrabalık adlarıyla seslenmenin daha samimi ve saygılı olarak görülmesiyle çeşitli araştırmalarda ilişkilendirilmektedir. Hemşireler ve hastaların kullandıkları hitap biçimlerinde de bu durumu destekler nitelikte bulgulara ulaşılmıştır. Hasta ve hemşirelerin birbirine hitaplarının incelendiği araştırmada hastalar, hemşirelerin resmi olmayan hitap biçimlerini akrabalık adlarını kullanmalarını tercih etmekte, çalışmada bu durumun kurumsal bağlama uygun olmadığı ancak yaşça büyüklere akrabalık adıyla seslenmenin Türk toplumunda saygı belirtmesi nedeniyle tercih edildiği düşünülmektedir (Şimşek Arslan, Göktaş, Buldukoğlu, 2019, s. 94).

Hinnekamp, Türk kültüründe açık bir biçimde saygı göstermenin ve saygının hangi durumda, kime, kimler tarafından gösterileceğine ilişkin normların önemini vurgulamaktadır (Hinnekamp, 1989, s. 37 aktaran Selçuk, 2005, s. 14). Saygının dile yansımaları olarak hitaplar aracı bir rolde olup, hitap seçiminde nezaketin, saygının belirleyici rolü göz ardı edilmemelidir. Türk kültüründe eşlerin birbirine hitaplarında da saygının ana noktada bulunduğu geleneksel olarak yaygınlaşmış biçimler mevcuttur. Bu geleneksel biçimlerden biri de eşlerin birbirine hitap ederken, adın kullanılmaması durumudur. Bazı bölgelerde ve eski dönemlerde adın kullanımı eşe ve diğer aile bireylerine saygısızlık olarak değerlendirilmektedir (Aça, 2018, s. 159). Geleneksel hitap biçimlerinde eşin adının kullanımı yaygın değilken günümüzde bölgesel bir araştırmada eşlerin en çok birbirine adıyla seslendiği görülmektedir (Han, Elkılıç, Elbirdi, 2019, s. 166) Türk kültüründe hitapların seçiminde saygı

önemli bir faktör olsa da saygılı olarak görülen hitaplar zaman içinde değişebilmektedir. Bu da hitapların toplumsal durumlardan açıkça etkilendiğini göstermektedir. Zülfikar, Cumhuriyet Dönemi öncesinde ve sonrasında hitapların niteliksel olarak daha gerçekçi bir çizgiye yaklaştığını vurgulamaktadır (2003, s. 338).

Hitapların, toplumsal olaylar, siyaset, politika vb. durumlardan etkilendiği değiştiği, dönüştüğü yazılı metinler aracılığıyla gözlenmekte ve eski dönemlerde bireyler arası ilişkileri, saygı, nezaket unsurlarını, değerleri vb. hitaplar yansıtmaktadır. Alkan Ataman(2019), Kutadgu Bilig’de hitaplar üzerine yaptığı araştırmada “ogul” hitabı akrabalık bağı bulunan ve bulunmayan kişilere hitapta kullanılmıştır (s.302). Bu durum günümüzdeki pazarcıların anneleri yaşındaki kadınlara anne, yaşça küçüklere kardeşim vb. seslenmesi ile benzemektedir. Türk dilinin ve Türk toplumunun geçirdiği dönemlere, değerlere de ışık tutan hitaplar, tarihi metinlerden günümüze dilin her olgusunda olduğu gibi değiştiği görülmektedir (Alkan Ataman, 2018, s. 680). Geçmişten günümüze dilsel sözlü ve yazılı ifadelerde yer alan hitaplar, toplumun o dönemki yaşayışına, değerlerine, toplumsal kimlik özelliklerine ışık tutan unsurlardır. Bir dilin konuşulduğu toplumda bireyler arası ilişkilerin yakınlık derecesi, toplumsal normlar, nezaket kuralları, saygı unsuru hitaplarda yaşamaktadır. Değişen toplumsal durumlar kullanılan hitapların seçimini doğrudan etkilemektedir. Dünya üzerinde dillerde ve kültürlerdeki çeşitlilik de elbette hitaplara yansımıştır. Dolayısıyla hitaplar kültürlerarasında değişen kültürel farklılıkların yansıdığı dilsel biçimlerdir. Örneğin, İngiltere, Almanya vb. ülkelerde tanışıklığın bulunmadığı bireylerle başlangıçta daha resmi hitaplar tercih edilmektedir. Avrupa kültüründe resmi, kurumsal ortamlarda Ms.,Mrs., Madam, Frau, Herr, Mmed gibi saygı bildiren ifadelerden sonra Bayan+ Soyadı, Bayan+ Ad Soyad biçiminde hitap edilirken (Grigg, 1991, s. 512), Türk toplumunda aynı bağlamda Ad+Hanım/Bey daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Adın kullanımı ise resmi olmayan durumlarda, yakın ilişkilerde(aile, arkadaşlık) tercih edilmektedir (Grigg,1991). Hitaplar kültürlerarası farklılaşabilen dolayısıyla kültürel farklılıkları da belirten yapılarıdır.

Hofstede’in kültürel değerleri ve farklılıkları tespit ettiği araştırmasında karşımıza çıkan güç aralığı, bireycilik-ortaklaşa davranışçılık kültürel boyutlar olarak ve bu boyutlarla ilişkili olan eşitlik, otorite kavramlarının da hitapların seçiminde belirleyici bir etkisi vardır. Güç aralığının hitap seçimine etkisi, Çince ve İngilizcedeki hitapların belirlenmesine yönelik yapılan karşılaştırmalı araştırmalarda açığa çıkmaktadır (Gao, 2013, Geng, 2015). Çin kültüründe statü, kıdem vb. kavramların önemli oluşu güç, eşitsizlik, otoriteyle ilişkili olarak hitapları etkilemektedir. Bu durum hitaplara Çince akrabalık terimlerinin annenin akrabaları

ve babanın akrabaları olarak çeşitli adlandırmalarla kesin çizgilerle ayrılması, unvan adlarının Çince de sık olarak kullanılması, aile otoritesinden kaynaklı soyadın ilk addan önce gelmesi vb. biçimde yansımaktadır (Gao, 2013, s. 192). Aile ve akrabalık ilişkilerinin çok kuvvetli olması, ailenin otorite ve güç unsurlarını elinde bulundurması durumlarının Çince hitapları etkilediği görülmektedir. Çin kültüründe sosyal sınıflar arasında hiyerarşinin bulunması Hofstede'nin yüksek güç aralığına sahip kültürler arasında Çin kültürünün yer aldığını ve bu durumun hitapları doğrudan etkilediği düşünülmektedir. Ast- üst arasında farkın çok fazla olduğu kültürlerde ast hitaplarında saygı, nezaket normlarına daha çok dikkat etmektedir. Çin kültüründe akrabalık adlarının çeşitliliği ve akrabalık bağı bulunmayan kişilere akrabalık adlarıyla hitap edilmesinin sıcaklık, samimiyet belirtmesi, Türk kültürüyle bu noktada benzerlikler gösterdiği sonucuna varılabilir.

Gao (2013) ve Geng'in (2015) Çince ve Çin kültürü ile İngilizce ve Batı kültürünün hitap kullanımı bakımından incelendiği karşılaştırmalı araştırmalarında, kültürün hitap seçimini açık bir şekilde etkilediği görülmektedir. İngilizcede akrabalık adlarının kullanımında yalnızca anne babanın yakın arkadaşlarına ad+amca/teyze biçiminde seslenildiği Batı kültüründe akrabalık adlarıyla hitapların oldukça az tercih edildiği görülmektedir (Geng, 2015, s. 3) Bu durum Batı kültüründe bireyciliğin, bireyler arası eşitliğin esas olmasıyla ilişkilendirilebilir. İngilizce de meslek bildiren adlar ile hitabın oldukça az olduğu bilinmekte bu durum statünün kültürel açıdan nasıl değerlendirildiğini açığa çıkarmaktadır. Batı kültüründe bireyciliğin vurgulanması, aile üyeleriyle ilişkilerin aşırı bağlılık içermemesi, hitaplarda akrabalık terimlerinin ve unvanların Çin kültürüne oranla daha az tercih edilmesinin nedeni olarak değerlendirilmiştir (Gao, 2013, s. 193). Başer'in (2012) Türkler ve Amerikalıların aile üyeleriyle iletişimde kullandığı hitapları incelediği araştırmada, Türkçe konuşucuların aile üyeleriyle iletişimlerinde Amerikalı konuşuculara nazaran daha çeşitli hitaplar tercih ettiği görülmektedir (s.97). Bunun nedenleri Gao'nun (2013) araştırmasıyla benzer şekilde İngilizcedeki akrabalık adlarının Çince ve Türkçeye göre daha az çeşitlilik göstermesi ve Başer'e (2012) göre Amerikalıların aile üyelerine hitapta, akrabalık adlarını kullanabilecekleri durumlarda bile tercih etmemeleri durumuyla ilişkilidir. Görüldüğü üzere kültürlerin değerleri, bireyler arası ilişkileri, hitapların oluşumunu ve kullanımını etkilemektedir.

Kültürler çeşitli yönleriyle birbirinden ayrılır ve dile bu ayrılıklar yansır. Hitaplar da kültürel farklılıklara göre değişen dilsel davranışlardır. Saygı, nezaket gibi kavramların evrensel fakat saygılı ve nazik olan davranışların toplumdan topluma, insandan insana

değişebileceği bir gerçektir. Hangi hitabın o bağlam için uygun olduğu, o dilin konuşulduğu kültür normlarıyla şekillenmiş olup kültürlerarasında farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar farklı dil ve kültür karşılaşmalarında, kültürlerarası iletişim durumlarında açığa çıkmaktadır. Küreselleşme ile çeşitli nedenlerle farklı kültürlerden bireyler ile iletişim faaliyetleri artmıştır. Farklı dil ve kültürlerin karşılaştığı bu gibi durumlarda, bireyin kendi kültürü ekseninde diğer kültürü veya kendi dünya algısıyla durumu değerlendirmesi vb. nedenler iletişim çatışmalarına neden olabilmektedir. Kültürlerarası iletişimde genellikle söz başında muhatabın dikkatini çekme amacıyla kullanılan hitapları birey kaynak dilden çeviri yoluyla kullandığında çeşitli yanlış anlaşılmalara olabilir. Hitabın bireyin anadilinde olumsuz bir anlam taşıması da iletişimi olumsuz etkileyecektir. Örneğin bir Çinliye Türk dilinde de karşılığı olan “oğul” biçiminde seslenildiği takdirde Çinli öğrenci dil ve kültüründen hareketle bu hitabı hakaret olarak değerlendirebilir. Hitapların seçiminde kültürün ve kültürel farklılıkların etkisine değindikten sonra nezaket kavramına da değinmek yerinde olacaktır.

Nezaket, bireylerin toplumsal yaşamda kendi kimliklerini, itibarlarını ve iletişimde bulunulan bireyin itibarını koruma amacıyla başvurdukları dilsel ifadelerdir. İletişimde sıkça başvurduğumuz hitaplar da nezaket kavramını içeren, itibarı koruma, dayatmayı azaltma, yakınlığı artırma vb. amaçlarla Brown ve Levinson (1987)’un imaj olarak nitelendirdiği olumlu yüz ve olumsuz yüzün isteklerini karşılayan dilsel yapılardır. Olumlu yüzü veya olumsuz yüzü tehdit eden eylemler, hitaplar ile hafifletilebilir, yumuşatılabilir. Olumsuz yüzün isteklerinden itibaren zarar vermeme, konuşucu ve dinleyici arasındaki kullanılan hitabı şu şekilde etkileyebilir: Bir iş yerinde çalışanlar arasında veya patron- çalışan arasında samimiyyetin derecesine bağlı olarak resmi veya gayriresmi hitap biçimleri tercih edilebilir. Patron ve çalışanın yakınlıktan dolayı “sen” veya “ad” ile birbirlerine hitap ettikleri bir durumda, patronun yakınlığı bulunmayan bir çalışana daha kurumsal, resmi ad+hanım/bey vb. biçimlerde seslenebildiği görülmektedir. Bu durum patronun itibarını koruma, sınırlarını belirtme, mesafeyi vurgulama amacıyla nezaket olgusu ekseninde farklı hitap biçimlerini tercih etmesine neden olmaktadır. Kişinin adı ile birlikte kullanılan hanım/bey, hanımefendi/beyefendi ifadelerinin nezaket kaygısıyla kullanıldığı belirtilmektedir (Alkan Ataman, 2018, s. 47).

Sen ve siz zamirlerinin hitap olarak kullanımında da nezaket kaygısı güdülmektedir. Sen(tu) ve siz(vous) zamirlerinin kullanımına ilişkin araştırmalar Brown ve Gilman’ın (1960) güç ve dayanışma kavramlarının sen, siz zamirlerinin kullanımındaki belirleyiciliği üzerine yapılan araştırmasıyla başlamıştır. Brown ve Gilman’a (1960) göre sen zamiri yakınlığa,

dayanışmaya vurgu yapmak istenildiğinde, siz zamiri ise nezaket vurgulanmak istenildiğinde kullanılmaktadır. Türkçede siz zamiri genellikle resmiyeti, mesafeyi vurgulamaktadır. Nezaket olgusu da saygı gibi evrenseldir. Hangi hitabın nazik olduğu toplum veya grup tarafından belirlenmektedir. Batı’da bir bölgede yer alan çağrı merkezinde nezaket kaygısı güdülerek müşterilere adlarıyla hitap edilmekte ve bununla samimiyeti arttırmak amaçlanmaktadır(Hultgren, 2017, s. 90-111 aktaran Alkan Ataman, 2018, s. 50). Örnekte de görüldüğü gibi nezaket evrensel bir kavram olsa da hangi hitabın kullanımının daha nazik olduğu evrensel değildir, kültürlere, toplumlara ve gruplara göre değişmektedir.

Hitaplarda kültürün, kültüre ilişkin nezaket, saygı kavramlarının, kültürel farklılıkların belirleyiciliğinden söz ettikten sonra, hitapların seçiminde demografik özelliklerin etkisine de değinmek yerinde olacaktır. Konuşucu- dinleyici, muhataplar arası hitap seçimini belirleyen faktörler yaş, cinsiyet, statü, yakınlık ve bağlamdır. Hitap seçiminde yaş faktörünün etkisi Yazıcı Ersoy’un (2015) Türkiye Türkçesi ağızlarını da kapsayan araştırmasında kendinden küçüklere hitap edilirken muhatap ile akrabalık ilişkisinden oluşan sözcüklerle seslenilmesi durumunda görülmektedir. Annem, teyzem, halam, abim vb. (s. 60). Muhataplar arası yaş farklılığının hitap kullanımında belirleyiciliğinin biçimsel olarak gösterimini Yuldaşev (1956), Hakas dilinde yaşça büyük akrabalara “dede” yerine “agan(senin deden)” biçiminde seslenildiğini belirtmiştir (çev. Güneş, 2012, s. 48). Muhataplar arası yaş farklılığının hitap seçimine etkisinin yanı sıra bireyin yaşının da kullandığı hitaplarda etkisi olduğu eğitim fakültesi öğrencilerinin kullandıkları hitap biçimlerinin incelendiği çalışmada 18-22 yaş grubundaki erkek öğrencilerde yaş arttıkça “bro” hitabı kullanımının azalması olarak gözlenmektedir (Aktaş ve Yılmaz, 2017). Ortaokul öğrencilerinin arkadaşlık hitap biçimlerinin değerlendirildiği çalışmada cinsiyet faktörü, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre nezaket kurallarına daha uygun arkadaşlık hitaplarını tercih etmeleri biçiminde görülmüştür(Özbay ve İpek, 2015, s. 102). Han, Elkılıç, Aybirdi (2019)’nin eşlerin birbirine karşı kullandıkları hitap biçimlerinin belirlendiği çalışmada cinsiyet faktörü, kadınların eşlerine sevgi içeren hitap biçimlerini daha çok kullanırken erkeklerin eşlerine daha çok isim ve saygı belirten hitaplar ile tercih etmeleri olarak açığa çıkmıştır. Sosyal statünün hitap biçimlerine etkisi özellikle kurumsal ortamlarda açıkça gözlenmektedir. Hitap biçimlerinin seçiminde kişiler arası yakınlığında önemi büyüktür, kurumsal bir bağlamda konuşucu-dinleyici arasındaki yakınlık resmi hitapların resmi olmayan hitaplara dönüşümüne sebep olabilmektedir (Pajusalu R.,Vihman V.A.,Klaas B., Pajusalu K., 2010, s. 80).

2.5.1. Hitapların İşlevleri ve Sınıflandırılması

Hitaplar, genellikle dinleyicinin dikkatini çekme, seslenme göreviyle kullanılan iletişimde sıkça başvurulmuş dilsel yapılardır. Dunkling (1990), seslenmelerin kullanılma nedenlerini 30 maddede açıklamıştır (s.16,17). Özer (2019) Türkçedeki hitapların kullanım amaçlarını 10 başlık altında ele almıştır (s.4). Dinleyicinin dikkatini çekme işlevi, söze başlarken muhataba seslenmeyi veya konuşma esnasında dinleyicinin odaklanmasını sağlar. Dunkling (1990) dinleyicinin dikkatini çekme işleviyle, Özer (2019) dinleyicinin odaklanmasını sağlama işlevi aynı amaca hizmet etmektedir. Bir diğer işlev, duyguyu iletme (Özer, 2019) ile dinleyiciye olan yaklaşımı belirtme (Dunkling, 1990) benzer niteliktedir. Muhataplar arasındaki sevgi, resmiyet, mesafe vb. hitaplar yoluyla iletilebilmektedir. Konuşucu ve birden fazla dinleyicinin yer aldığı durumlarda Sayın Dinleyiciler, Sevgili Seyirciler vb. hitapların dikkati toplama (Özer, 2019) işlevleri vardır. Hitaplar dayatma, baskı, emir durumlarında yumuşatıcılık (Dunkling, 1990) işleviyle yüz tehdit edici eylemleri azaltabilmektedir. Birden fazla katılımcının olduğu iletişim durumlarında konuşmacı sonraki konuşmacıyı seçme (Özer, 2019) amacıyla dinleyicilerden bir kişiye hitap edebilmektedir. Konuşmacı tarafından dinleyicinin statüsünü hatırlatma (Dunkling, 1990), mesafeyi vurgulama amaçlarıyla da çeşitli hitaplar kullanılmaktadır. Dunkling (1990) hitapların, muhataplar arası ilişkiye gönderme yapma, gruplar arasında alt grubu tanımlama, benzetme yoluyla muhatabı kategorize etme, muhataba bilgi verme vb. amaçlarla kullanıldığını belirtmektedir (s. 16,17). Özer (2019) hitapların işlevlerini konuşmacı ve dinleyici arasında anlaşmayı içermek, konuşmayı ön plana çıkarma, iletişimin seyrini belirleme, emirleri yumuşatma, konu değiştirme, uygun olmayan sözleri içermek vb. olarak sıralamaktadır. Hitapların iletişim sürecinde pek çok işlevi vardır ve bir tümcede birden fazla işleve rastlamak mümkündür. Örneğin bir hitap, dinleyicinin statüsünü hatırlatırken konuşucu-dinleyici arasındaki ilişkiye gönderme yapabilmekte ve aynı zamanda dinleyiciye bağlama dair bilgi verebilmektedir. Hitaplar katılımcılar arası ilişkiyi sürdürme ve güçlendirme gibi amaçlarla da kullanılmaktadır. Dunkling (1990) ve Özer'in (2019) hitapların işlevlerine ilişkin belirlediği maddelere değinilmiştir. Görüldüğü üzere hitaplar Türkçe dahil olmak üzere pek çok dilde, iletişim durumlarında önemli işlevlere sahiptir. İletişimde öneme sahip hitapların dilbilgisel açıdan sözcük türleri arasındaki sınıflandırılmasına ve tümcedeki konumuna değinmek yerinde olacaktır.

Türkiye Türkçesinde sözcük türleri genellikle sekiz başlık (ad, önad, adıl, eylem, belirteç, edat, bağlaç, ünlem) altında incelenmiştir (Gencan, 1974, Banguoğlu, 1974, Ediskun, 1999, Hatipoğlu, 2000, Hengirmen, 2002, Korkmaz, 2003). Türk dili sözcük türlerinin tasnifinde ünlemleri kimi dilciler bağımsız bir tür olarak, kimi dilciler ise edatlar başlığı altında ele almıştır. Korkmaz'a (2009) göre, ünlemler konusunda tasnif ayrımının nedeni gramer anlayışı farklılığıdır. Osmanlı gramer anlayışına sahip dilciler ünlemleri görevli kelimeler olarak değerlendirerek edat grubu alt başlığında incelemiştir (Hacıeminoğlu, 1974, Ergin, 2012, Deny, 2012, Karaağaç, 2013). Batı gramer anlayışını benimseyen dilciler ünlemleri bağımsız bir tür olarak değerlendirmişlerdir (Korkmaz, 2009, s. 145). Hitaplar sözcük türlerinden ünlemlerin alt başlığında seslenme edatları (Ergin, 2012), seslenme ünlemleri (Korkmaz, 2009), çağrı ünlemleri (Gencan, 1974) adlandırmalarıyla dilbilgisi kitaplarında yer almaktadır. Ünlemler sözdiziminde genellikle cümle dışı unsur veya yardımcı öge olarak değerlendirilmiştir. Korkmaz (2009) ünlemlerin biçimsel bakımdan cümle dışı unsur olarak değerlendirilebileceğini fakat anlamsal olarak cümleler arası ilişkiler kurması nedeniyle cümle dışı unsur sayılamayacağını belirtmektedir (s. 1142-1144). Türkiye Türkçesinde hitapların sınıflandırılmasına ilişkin literatürde çalışmalar yapılmıştır. Özer ve İbe Akcan (2021), derlem temelli bir araştırmayla Türkçe hitap biçimlerini “ad ve adıl” olarak sınıflandırarak ad kategorisini 8 alt kategoride “sevgi sözcükleri, unvanlar, kişi adları, akrabalık terimleri, sözde akrabalık terimleri, saygı bildirenler, yakınlık bildirenler, olumsuz hitaplar” ele almaktadır (s. 27). Alkan Ataman (2018), hitapları “kişilerin toplumsal konumlarına göre hitaplar, kişilerin yakınlık durumlarına göre hitaplar, kuşaklara göre hitaplar, kullanım amacına göre hitaplar, kaynağına göre hitaplar” olarak sınıflandırmıştır. Özezen (2004) hitapları biçimsel olarak, “tek sözcüklük seslenme biçimleri, birleşik sözcüklerle seslenme biçimleri, söz öbekleriyle seslenme biçimleri, seslenme işlevli cümle biçimleri, karma biçimler” olmak üzere tasnif etmiştir (s. 2265-2276).

İbe Akcan ve Özer (2021) derlem temelli bir çalışmayla hitap biçimlerinin sınıflandırılmasında sözcük türlerinden yola çıkarak ad ve adıl kategorisi altında adları sekiz alt grupta incelemiştir. Sevgi sözcükleri (canım, hayatım, balım vb.), unvanlar (doktor, öğretmen vb.), kişi adları, akrabalık terimleri (anne/baba, abi/abla vb.), sözde akrabalık terimleri (kan bağı ve akrabalığın bulunmadığı kişilere teyze/amca, yenge vb.), saygı bildirenler (sayın vb.), yakınlık bildirenler (dostum vb.), olumsuz hitaplar (moruk vb.). Bireyler arasında yakınlığa, statüye, yaş, cinsiyet vb. göre değişen hitaplar, ad ve adıl sözcük türleri ekseninde anlamsal açıdan sınıflandırılmıştır. Özer (2019), yüksek lisans tezinde Türkçedeki hitap biçimlerini derlem temelli bir araştırmayla sınıflandırırken Braun'un (1988,

s. 7) “adıl türünden hitap biçimleri, eylem türünden hitap biçimleri ve isim türünden hitap biçimleri” sınıflandırmasını Türkçeye uyarlamıştır(s.4). İbe Akcan ve Özer (2021) çalışmalarında Özer (2019) farklı olarak eylem türünden hitap biçimleri sınıflandırmaya dahil edilmemiştir. Türkçede buyurun oturun, bakınız vb. eylem türünden pek çok hitap, seslenme mevcuttur. Bu nedenle Braun’ un (1999) hitap biçimlerini sınıflandırdığı çalışması diğer dillerde olduğu gibi Türkçe içinde daha kapsayıcı nitelikte olduğu söylenebilir.

Alkan Ataman (2018), Tarihi Türkiye Türkçesi ve Çağdaş Türkiye Türkçesindeki hitapları tasnif ederken bireyler arası ilişkiler temelinde, bireysel ilişkileri etkileyen statünün (ast-üst vb.), yakınlığın (akrabalık vb.), yaş faktörünün hitaplara yansımaları “Kişilerin toplumsal konumlarına göre hitaplar, kişilerin yakınlık durumlarına göre hitaplar, kuşaklara göre hitaplar” başlıkları altında incelenmiştir (s.8-13). Bir diğer sınıflandırma, hitapların samimiyet, alay, iğneleme bağlamında değerlendirildiği “Kullanım amaçlarına göre hitaplar”dır. Son olarak Türkiye Türkçesindeki hitaplar, bağlamdan bağımsız sözcükler olarak değerlendirilerek özel ad kaynaklı, deyim aktarmaları kaynaklı (ciğerim, çiçeğim, koçum, balım, ömrüm), dolaylı anlatım kaynaklı (kardeşe seslenirken annemin oğlu denilmesi) olmak üzere üç bölümden oluşan “Kaynağına göre hitaplar” adlı sınıflandırma yapılmıştır. Alkan Ataman’ın (2018) araştırması metinlerin incelenmesi yoluyla hitapların farklı bağlamlarda belirlenmesi bakımından Türkçe öğreticilerine fayda sağlayacağı düşünülmektedir. İkinci dil olarak Türkçe öğrenenler hitapları ders kitaplarındaki metinlerden, öğretmenlerden veya hedef kültürde sosyal bağlamlardaki kullanımlarla çeşitli diyaloglardan öğrenmektedir. İkinci dil olarak Türkçe öğrenme amacıyla ülkemize gelen öğrenciler tarafından hedef dilde iletişimin başlatıcısı konumunda olan hitapların bilinmesi hedef kültür karşılaşmalarında iletişimin seyrini olumlu etkileyeceği düşünülmektedir. Hitaplar, nezaket, saygı gibi kavramları da içinde barındıran, dil ve kültürlerde farklılaşan, topluma ve kültüre ait değerleri normları ve çeşitli ipuçları taşıyan, bireyler arası ilişkileri yansıtan ve düzenleyen dilsel yapılar olması bakımından oldukça önemlidir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Bu çalışmanın modelini, nitel araştırma yaklaşımı ve nitel veri toplama tekniklerinden yapılandırılmış görüşme oluşturmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı insana ait durumların derinlikle araştırılması, incelenmesi ve değerlendirilmesidir(Hatch, 2002, Merriam ve Grenier, 2019 aktaran Balcı, 2019, s. 370). Yabancı/İkinci dil olarak Türkçe öğrenenlerle gerçekleşen yapılandırılmış görüşmeler, betimsel analiz ile incelenmiştir.

3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Katılımcılar Türkiye’de yabancı/ikinci dil olarak Türkçe öğrenen gönüllü 89 kişiden oluşmaktadır. 56 erkek, 33 kadından oluşan katılımcı grubunda 17-22 yaşlarında 67 kişi, 23 yaş ve üzeri 22 kişi bulunmaktadır. Kadınların yaş ortalaması 22.44, erkeklerin yaş ortalaması ise 20.58’dir. Katılımcıların anadilleri ve yaşadıkları ülkelere göre gruplandırıldığında; Orta Asya (%29.21), Ortadoğu(%24,72), Afrika(%17.98), Asya(%12.36), Balkan&Slav (%10,11) ve Avrupa (%5,62)’dir. Çalışma grubunu Dokuz Eylül Üniversitesi Dil Eğitim ve Araştırma Merkezinden (DEDAM), B2 düzeyi 34 öğrenci, Ege Üniversitesi Türkçe Öğretimi Biriminden (TÖBİR) B1, B2 ve C1 düzeyleri 21 öğrenci, Namık Kemal Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezinden (TÖMER) B2 düzeyi 22 öğrenci, Trakya Üniversitesi Dil Eğitimi ve Öğretimi Araştırma ve Uygulama Merkezinden (DİLMER) B2 düzeyi 12 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılar, dil düzeyleri bakımından, 77 katılımcı B2 düzeyinde, 8 katılımcı B1 düzeyinde, 4 katılımcı C1 dil düzeyinde öğrenim görmektedir.

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Katılımcıların kullandıkları hitap biçimlerinin belirlenmesi amacıyla yapılandırılmış görüşme formu hazırlanıp uzmanlarca değerlendirilmiş ve uzmanların görüşleri ile düzenlenerek katılımcılara sunulmuştur. Görüşmeler, gönüllü yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerle yüz yüze ve birebir şekilde yapılmıştır. Görüşme formundaki sorular sırasıyla sorularak katılımcıların izinleri dahilinde ses kaydı alınmıştır. Katılımcılara ait ad-soyad, anadil, yaş, cinsiyet, dil düzeyi, eğitim durumu bilgileri görüşmeden önce alınmıştır. Ses kayıtları 1057 dakika sürmüştür.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimlerini, seslenmeleri tespit etmek amacıyla farklı bağlamlardan oluşan görüşme soruları, resmi ortamlar, sosyal hayat, aile ilişkileri, alışveriş gibi iletişimsel durumları kapsamaktadır. Uzmanların görüşleriyle de yeniden düzenlenen görüşme soruları aşağıda verilmiştir:

Soru 1: Bir kurumda üst düzey yöneticisin. Planlama bölümünün yazdığı raporları inceliyorsun. Bazı raporlarda hata var. O sırada planlama bölümünün sorumlusu olan görevliyi koridorda gördün. Yanına çağırmak için ona nasıl seslenirsin?

Soru 2: Hafta sonu İstanbul'u gezmeye karar verdin. İstiklal Caddesi'nde yürüdükten sonra, Ortaköy'e gitmek istedin. Şimdi Taksim'den Ortaköy yönüne gitmek için bir minibüse bindin. Yol ücretini vermek için şoföre nasıl seslenirsin?

Soru 3: Özel bir klinikte doktorsun, hastalarının dosyalarını istemek için asistanına nasıl seslenirsin?

Soru 4: Arkadaşların ile öğle yemeği yemek için bir kafeye gittin. Sipariş vermek için garsona nasıl seslenirsin?

Soru 5: Uluslararası bir şirkette, motivasyon ile ilgili konuşma yaptın. Bu konudaki görüşlerini sormak için dinleyicilere nasıl seslenirsin?

Soru 6: Sen öğretmensin. Öğrenciler ile birlikte Side Antik Kenti'ni geziyorsun. Görevli antik kent hakkında bilgi vermeden önce, bir simge dikkatini çekti. Bu simgenin anlamını sormak için görevliyi nasıl çağırırsın?

Soru 7: Okuldan sonra pazara gidip meyve ve sebze alman lazım. Domates tezgahının önü çok kalabalık. İki kilo domates almak için satıcıya nasıl seslenirsin?

Soru 8: En yakın arkadaşının doğum günü için sürpriz parti hazırlamak istiyorsun. Arkadaşının annesini yardım istemek için telefon ile aradın. Arkadaşının annesine nasıl hitap edersin?

Soru 9: Otobüste yaşlı biri var ona yer vereceksin nasıl seslenirsin?

Soru 10: Türkçe Öğretim Merkezinde (TÖMER) öğretmensin. Sınıf- içi etkinlikte öğrencine görev vermek istiyorsun. Ona nasıl seslenirsin?

Soru 11: Öğretmenine nasıl seslenirsin?

Soru 12: Anne babana nasıl hitap ediyorsun?

Soru 13: Kardeşine nasıl seslenirsin?

Soru 14: En yakın arkadaşına nasıl hitap edersin?

Soru 15: Bir fabrikada çalışıyorsun. İşyerinde bir problem yaşadın. Müdürüne anlatmak için odasına gittin. Müdürüne nasıl hitap edersin?

Soru 16: Profesyonel bir mutfakta aşçısın, yeni tarifler denemek istiyorsun. Yetkili birinden izin alman gerekiyor. O kişiyi yakından tanımıyorsun. Ona nasıl hitap edersin?

Soru 17: Asistansın doktora nasıl seslenirsin?

Soru 18: Türkiye’de dikkatini çeken, sana tuhaf gelen hitap biçimleri neler? Neden?

Soru 1, Soru 2, Soru 3, Soru 4, Soru 5, Soru 6 gündelik hayatta ve iş hayatında (üstün asta hitabı) katılımcıların kullandıkları resmi (formal) – gayriresmi (informal) hitapları tespit etmek amacıyla katılımcılara sorulmuştur. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin pazarda bir şey satın alırken satıcıya, otobüste yaşlı bir kişiye yer verirken ve en yakın arkadaşlarının annelerine nasıl seslendiklerini, akrabalık adlarını kullanıp kullanmadıkları belirlemek amacıyla, Soru 7, Soru 8 ve Soru 9 sorulmuştur. Sınıf içinde öğretmen- öğrenci ilişkisinde hitapların nasıl kullanıldığını tespit etmek amacıyla Soru 10 ve Soru 11 katılımcılara sorulmuştur. Aile içi ilişkilerde anne, babaya veya kardeşlere hitabın çeşitlilik gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Soru 12 ve Soru 13, arkadaşlık ilişkilerinde kullanılan hitapları belirlemek amacıyla Soru 14 katılımcılara sorulmuştur. Katılımcıların ast pozisyonunda olduğu ve üstlerine seslendikleri durumda kullandıkları hitapları belirlemek amacıyla Soru 15, Soru 16 ve Soru 17’de sorulmuştur. Son olarak Türkiye’de yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin duydukları onlara farklı gelen hitapların olup olmadığını belirlemek amacıyla Soru 18 katılımcılara sorulmuştur.

3.4. Verilerin Analizi

Gönüllü katılımcılar ile yapılan görüşmelerden sonra 1057 dakika süren ses kayıtları bilgisayar ortamına aktarılarak farklı bağlamlarda kullanılan hitaplar tespit ve analiz edilmiştir. Sorular gruplandırılarak Soru 1, Soru 2, Soru 3, Soru 4, Soru 5 ve Soru 6’ya katılımcıların verdikleri yanıtlar resmi (formal) ve gayriresmi (informal) hitap kullanımı ölçütüyle katılımcıların anadilleri ve ülkelerini kapsayan gruplar, katılımcıların cinsiyetleri, yaş faktörleriyle değerlendirilmiştir. Soru 7, Soru 8 ve Soru 9 kan bağı veya akrabalığın bulunmadığı kişilere sözde (kurgusal) akrabalık adları ve resmi hitap biçimleri kullanımı ölçütüyle gruplar, yaş, cinsiyet faktörleriyle incelenmiştir. Eğitim ortamında öğrenci-öğretmen ilişkisinde, aile ve arkadaşlık ilişkilerinde ve astın üste seslenme durumunda yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitaplar Soru 10, Soru 11, Soru 12, Soru 13 ve Soru 14, Soru 15,

Soru 16, Soru 17 ile belirlenip en çok, orta sıklıkta ve en az kullanılanlar olarak analiz edilmiştir. Soru 18 katılımcıların cevapları belirli bir düzende aktarılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Katılımcılara farklı bağlamları kapsayan yöntem bölümünde yer verilen sorular sorulmuş olup bu bölümde, gündelik hayat ve iş hayatı bağlamlarını kapsayan Soru 1,2,3,4,5 ve 6'ya katılımcıların kullandıkları hitaplar resmi – gayriresmi kategorisiyle, Soru 7,8 ve 9 katılımcıların hitap ederken kullandığı akrabalık adları – resmi hitaplar kategorisiyle değerlendirilecektir. Soru 10,11,12,13,14,15,16 ve 17'ye katılımcıların verdikleri yanıtlar en çok, orta sıklıkta ve en az kullanılanlar olarak incelenecektir. Soru 18 katılımcıların verdikleri yanıtlar aktarılacaktır.

Soru 1: Bir kurumda üst düzey yöneticisin. Planlama bölümünün yazdığı raporları inceliyorsun. Bazı raporlarda hata var. O sırada planlama bölümünün sorumlu olan görevliyi koridorda gördün. Yanına çağırmak için ona nasıl seslenirsin?

Yöneticinin çalışana seslendiği iş ortamı bağlamda en çok “Ad” (19) ile seslenilmiştir. “Bakar mısınız?” (7), “Hanımefendi/Beyefendi” (5), “Ad+Hanım/Bey” (5), “Gelir misin?” (5), “Pardon bakar mısınız?” (4), “Pardon bakar mısın?” (4), “Bakar mısın?” (4), “Pardon bir soru sorabilir miyim?” (3), “Soyadı” (3), “Pardon lütfen” (3), “Adı Soyadı” (2), “Pardon beyefendim gelebilir misiniz?” (2), “Pardon gelebilir misiniz?” (2), “Efendim” (2), “Bakar mısın abi?” (2) “Affedersiniz” (2). Katılımcıların en az kullandıkları hitaplar “kardeş, görevli, arkadaşım, affedersiniz hanım/bey, pardon ad+ hanım/bey” dir. Resmi(formal) hitap biçimleri kapsamında “Pardon, Siz, Affedersiniz, Beyefendi/Hanımefendi, Ad+ Hanım/Bey, Efendim, Soyad” vb. hitaplar değerlendirilirken, gayriresmi (informal) hitaplar kapsamında katılımcıların kullandığı “Hocam, Oğlum/Kızım, Sen, Ad, Arkadaşım” vb. hitaplar dahil edilmiştir.

Soru 2: Hafta sonu İstanbul’u gezmeye karar verdin. İstiklal Caddesinde yürüdükten sonra, Ortaköy’e gitmek istedin. Şimdi Taksim’den Ortaköy yönüne gitmek için bir minibüse bindin. Yol ücretini vermek için şoföre nasıl seslenirsin?

Yol ücretini şoföre verme durumunda, en çok “Abi” (17) ile seslenilmiştir. “Pardon”(9), “Bir öğrenci, bir kişi” (7), “Şoför Bey” (6), “Efendim” (5), “Ne kadar, kaç lira” (5), “Buyurun” (5), “Alır mısınız?” (4), “Pardon abi/abla” (3), “Beyefendi”(3), “Şoför Bey bakar mısınız?” (2), “Pardon Şoför Bey”(2), “Bakar mısınız” (2), “Ödeyebilir miyim?”(2),

“Affedersiniz” (2), “Bir öğrenci alabilir misin? (2), “Abi alabilir misiniz?” (2), “Amca” (2) katılımcıların kullandığı seslenmelerdir. En az kullanılanlar, “Şoför Efendi, Şoför, Kanka, Lütfen Patron/Kaptan, Bakar mısın?” olarak bulunmuştur. Resmi hitap biçimleri kapsamında katılımcıların kullandığı, “Şoför Bey, Siz, Efendim, Beyefendi, Pardon buyurun vb.” hitaplar dahil edilirken, gayriresmî hitap biçimleri kapsamında “ Abi/Amca, Şoför, Sen vb.” değerlendirilmiştir.

Soru 3: *Özel bir klinikte doktorsun, hastalarının dosyalarını istemek için asistanına nasıl seslenirsin?*

Doktorun asistanına seslenme durumunda, katılımcılar en çok asistana “Adı”(28) ile seslenmiştir. “Ad Hanım/Bey”(11), “Asistan”(5), “Bu hastanın dosyalarını alabilir miyim?” (3), “Dosyaları getirir misiniz?” (2), “Pardon Hanım/Bey” (2), “Asistan Hanım/Bey”(2), “Soyadı”(2), “Bunu getirebilir misin?” (2), “Lütfen bana yardımcı olabilirsin mi?” (2), “Bakar mısın?” (2) katılımcıların kullandığı seslenmelerdir. En az kullanılanlar, “Ablam, Kardeşim, Arkadaşım, Efendim, Lütfen Asistanım, Lütfen sen getirebilir misin?, Canım Asistanım, Kız kardeşim, Asistanım, Pardon+ Ad, Ad+ Soyad, Bakar mısınız?, Abla/Kız kardeş, Pardon bakar mısınız?, Buraya gelir misin?, Bazı dosyalara bakabilir miyim?, Pardon bakar mısın dostum?, Yardım edecek misin?, Bazı dosyalar bakabilir miyim?” olarak bulunmuştur. Doktorun asistana seslendiği bağlamda yabancı dil olarak Türkçe öğrenen katılımcılardan ikisi, doktor- asistan arasındaki ilişkinin yakınlığının önemini, “iletişime göre değişebilir eğer yakın olsaydık Ahmetçiğim, yoksa daha kibar sesleniyorum bey ya da hanım” sözleriyle vurgulamıştır. Katılımcılardan biri de seslenme durumunda yaş faktörüne “asistanım büyük olsa siz, küçük olsa sen” sözleriyle değinmiştir. Resmi hitap biçimleri kapsamına “Ad+ Hanım/Bey, Siz, Asistan Hanım, Hanım/Bey, Efendim, Hanımefendi/Beyefendi vb.” dahil edilirken katılımcıların kullandıkları gayriresmi hitap biçimleri, “Abla, Asistan, Ad, Sen, Kardeşim, Arkadaşım, Sevgili dostum vb.” değerlendirilmiştir.

Soru 4: *Arkadaşların ile öğle yemeği yemek için bir kafeye gittin. Sipariş vermek için garsona nasıl seslenirsin?*

Garsona seslenme durumunda, en çok “Bakar mısınız?” (23) biçiminde seslenilmiştir. “Pardon bakar mısınız?” (14), “Bakar mısın?” (8), “Garson” (6), “Pardon” (6), “Abi/abla” (4) “Arkadaş(ım) bakar mısın?” (3), “Pardon gelebilir misiniz?”(2), “Kanka bakar mısın?”(2), “Kardeşim” (2), “Bakar mısınız abi?”(2), “Beyefendi”(2), “Pardon bakar mısın?”(2), “Pardon

abi”(2) katılımcıların kullandığı seslenmelerdir. En az kullanılanlar, “*Pardon garson, Bakar mısınız beyefendim, Efendim Bey, Lütfen abi, Lütfen makarna istiyorum var mı?, Affedersiniz menü alabilir miyim?*” olarak bulunmuştur. Resmi hitap biçimleri kapsamına, “*Beyefendi, Siz, Garson Bey/Hanım, Pardon, Affedersiniz, Efendim Bey vb.*” dahil edilirken, katılımcıların kullandıkları gayriresmi hitaplar “*Arkadaş, Abi/Abla, Kanka, Garson, Sen, Arkadaşım vb.*” olarak değerlendirilmiştir.

Soru 5: *Uluslararası bir şirkette, motivasyon ile ilgili konuşma yaptın. Bu konudaki görüşlerini sormak için dinleyicilere nasıl seslenirsin?*

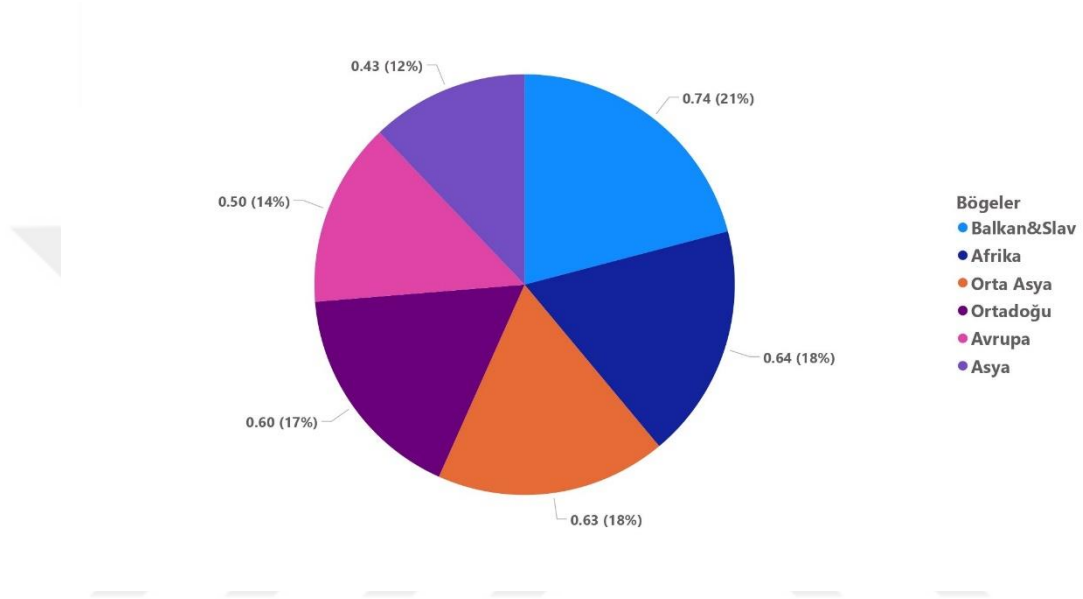
İş ortamında konuşmacının dinleyiciye hitabında katılımcılar en çok “*Arkadaşlar*” (16) kullanmıştır. Kullanılan diğer hitaplar, “*Sizler ne düşündünüz/düşünüyorsunuz?*” (8), “*Hanımlar ve Beyler*”(4), “*Sorunuz var mı?*” (4), “*Siz*” (4), “*Sevgili arkadaşlarım*”(2), “*Değerli/ Saygılı Misafirler*”(2), “*Sevgili/Değerli dinleyiciler*” (2). En az kullanılanlar, “*Efendim, Bir dakika var mısınız?, Efendiler, Gençler, Pardon lütfen, Arkadaşım, Affedersiniz Beyler ve Kadınlar, Dinleyicilerim, Dinleyiciler, Sevgili ve saygılı muhataplar, Değerli katılımcılar, Değerli seyircilerimiz, Kadınlar ve Beyefendiler, Saygılı müşterilerimiz, Bay ve Bayan katılımcılar, Bayanlar ve Erkekler*” olarak tespit edilmiştir. Resmi hitap biçimleri kapsamına, “*Siz, Sevgili/Değerli/Saygılı katılımcılar/dinleyiciler, Hanımlar ve Beyler vb.*” dahil edilirken, katılımcıların kullandıkları gayriresmi hitaplar, “*Arkadaşlar, Arkadaşım vb.*” olarak değerlendirilmiştir

Soru 6: *Sen öğretmensin. Öğrenciler ile birlikte Side Antik Kenti’ni geziyorsun. Görevli antik kent hakkında bilgi vermeden önce, bir simge dikkatini çekti. Bu simgenin anlamını sormak için görevliyi nasıl çağırırsın?*

Katılımcılar öğretmen rolünde görevliye en çok “*Pardon*” (18) ile seslenmişlerdir. Kullanılan diğer seslenmeler, “*Bakar mısınız?*” (12), “*Affedersiniz*” (7), “*Pardon bakar mısınız?*” (5), “*(Siz) Bunu anlatabilir misiniz?*” (5), “*Efendim*” (5), “*Beyefendi*” (4), “*Abi/Amca/Abla*” (4), “*Bakar mısın?*” (3), “*Görevli Bey*” (2). Katılımcılar tarafından en az tercih edilen seslenmeler, “*Pardon affedersiniz, Sen bunu anlatabilir misin?, Ad, Hocam, Pardon bakar mısın?, Hoca, Bro, Beyefendim gelebilir misin?, Çok pardon efendim, Pardon arkadaş, Lütfen abi, Pardon beyefendim, Pardon bey, Memur Bey, Rehber Bey, Arkadaşım, Görevli*” dir. Katılımcılardan üçü seslenmeden görevliye “*bir şey soracağım, bu simge ne anlama gelir?, bu simge bilmiyorum.*” cümleleriyle durumu anlatmışlardır. Resmi hitap biçimleri kapsamına, “*Pardon, Siz, Efendim, Affedersiniz, Memur Bey, Görevli Bey vb.*” dahil edilirken gayriresmi hitap biçimleri kapsamında “*Sen, Ad, Hoca(m), Bro, Abi/Amca, Arkadaşım, Görevli*” değerlendirilmiştir.

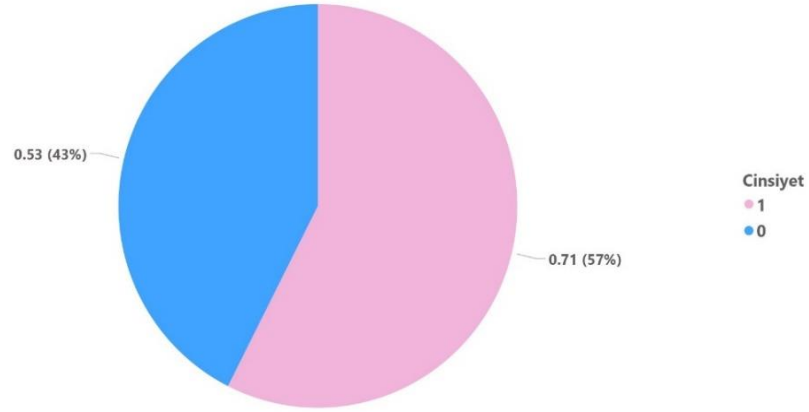
İş ortamı ve sosyal hayat bağlamında Soru 1, Soru 2, Soru 3, Soru 4, Soru 5 ve Soru 6 katılımcıların yanıtları ortaya koyulmuştur. Katılımcıların yanıtlarını resmi(formal) ve gayriresmi(informal) kategorisinde incelediğimizde, farklı dil ve ülkelerden oluşan grupların, cinsiyetin ve yaş faktörünün kullanılan hitap biçiminde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 1: Gruplara Göre Resmi- Resmi Olmayan Hitap Biçimleri

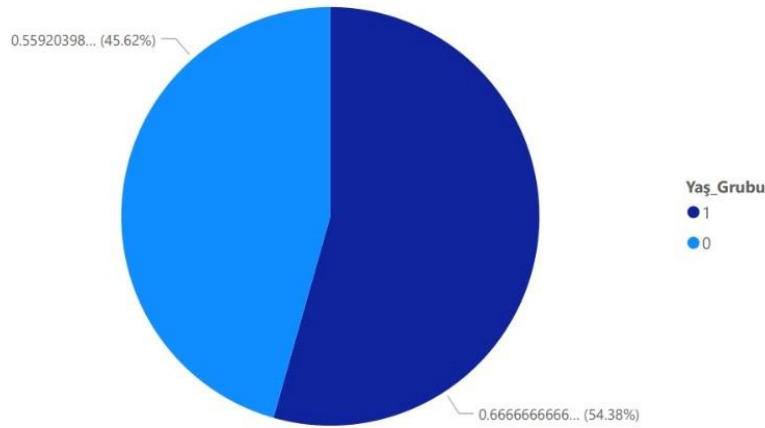
Bulgulara göre, %21 oranında Balkan&Slav grubundan olan katılımcılar diğer katılımcılar ile karşılaştırıldığında resmi hitap biçimlerini en fazla kullanan gruptur. Resmi hitap biçimi kullanımının en az olduğu grup ise %12 ile Asya grubudur.

Şekil 2: Cinsiyete Göre Resmi- Resmi Olmayan Hitap Biçimleri

Resmi(formal), gayriresmi(informal) hitap biçimi kullanımını cinsiyet parametresinde değerlendirdiğimizde resmi hitap biçimlerini %57 oranında kadınlar erkeklerden daha çok tercih etmektedir.

Şekil 3: Yaşa Göre Resmi- Resmi Olmayan Hitap Biçimleri

Resmi ve gayriresmi hitap biçimleri kullanımı yaş parametresinde değerlendirildiğinde 23 yaş ve üzeri katılımcıların %54.38 oranla 23 yaşından küçük katılımcılardan daha resmi hitap biçimlerini tercih ettikleri görülmektedir.

Soru 7, Soru 8 ve Soru 9 katılımcıların verdikleri yanıtlar akrabalık adının kullanımı ve resmi hitaplar ölçütüyle değerlendirilmiştir.

Soru 7: *Okuldan sonra pazara gidip meyve ve sebze alman lazım. Domates tezgahının önü çok kalabalık. İki kilo domates almak için satıcıya nasıl seslenirsin?*

Pazarda satıcıya seslenme durumunda en çok “Abi/Abla” (15) kullanılmıştır. “Bakar mısınız?” (11), “Pardon” (9), “2 kilo domates ne kadar(kaç lira)?” (6), “Hanımefendi/Beyefendi” (6), “Merhaba, kolay gelsin?” (5), “Teyze/Amca” (4), “Pardon abi” (4), “Kaç tl abi” (3) “İki kilo domates almak istiyorum.” (3), “Pardon bakar mısınız?” (2), “İki kilo domates verebilir misiniz?” (2), “Kanka” (2), “İki kilo domates alabilir miyim?” (2) katılımcıların yanıtlarıdır. En az kullanılan seslenmeler, “Bakar mısın?, Bakar mısınız amca?, Lütfen abi, Pardon Bey, Bakar mısın usta?, Efendim, Üstad, Pardon affedersiniz, 1 kilo” .

Soru 8: *En yakın arkadaşının doğum günü için sürpriz parti hazırlamak istiyorsun. Arkadaşının annesini yardım istemek için telefon ile aradın. Arkadaşının annesine nasıl hitap edersin?*

Yakın arkadaşın annesine en çok “Teyze” (15) olarak seslenilmiştir. “Annem” (12), “Anne” (11), “Ad+ Hanım” (8), “Abla” (6), “Ad+ Teyze” (5), “Ad+ Abla” (4), “Hanımefendi” (4), “Anneciğim” (3), “Teyzeciğim” (3), “Ad” (2), “Yardım eder misiniz?” (3), “Kişi Adı+ (-nIn) annesi” (2) katılımcıların kullandığı seslenmelerdir. En az kullanılanlar, “Hala, Arkadaşımın annesi, Bayan” dır. Katılımcılardan ikisi de hitap kullanmadığını doğrudan söze başladığını belirtmiştir.

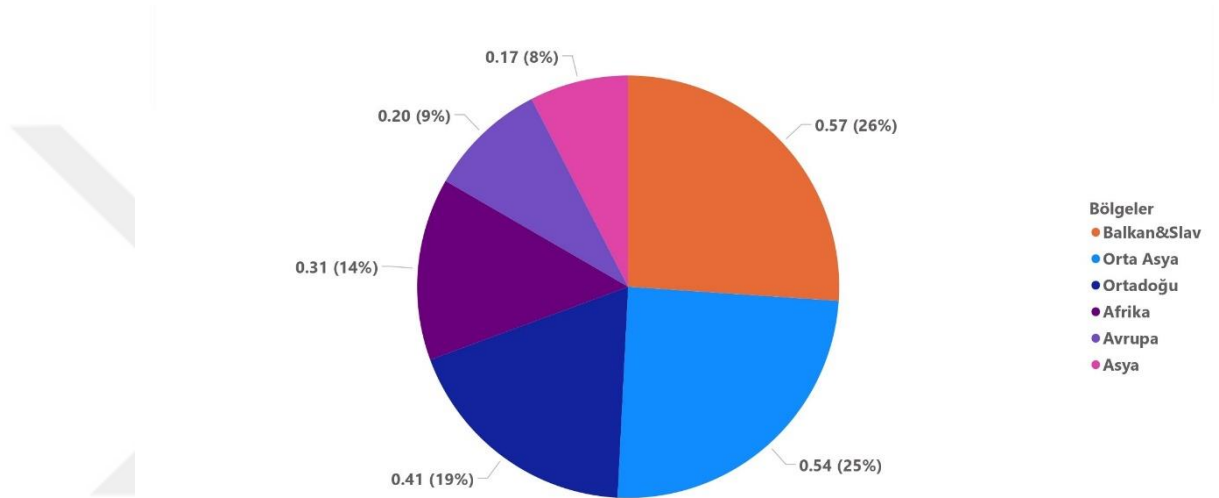
Soru 9: *Otobüste yaşlı biri var ona yer vereceksin nasıl seslenirsin?*

Otobüste yaşlı bir kişiye seslenme durumunda en çok “Teyze/Amca” (17) kullanılmıştır. “Abla/Abi” (6), “Buyurun oturun/oturabilirsiniz” (6), “Oturabilirsiniz” (6), “Oturabilirsin” (4), “Beyefendi/Hanımefendi” (3), “Teyzem/Amcam/Teyzeciğim” (3), “Buyurun amca/teyze” (3) “Affedersiniz beyefendi” (2), “Pardon oturabilirsiniz” (2), “Pardon oturabilir misin?” (2), “Anne/Baba” (2) katılımcıların kullandığı seslenmelerdir. En az kullanılanlar, “Büyükanne/Büyükbaba, Lütfen siz buyurun, Pardon anne, Pardon abla,

Anneannem/Babaannem, Efendim, Otur lütfen, İsterseniz oturun, Affedersiniz buraya oturabilirsiniz, Gel abi buraya oturunuz” dur.

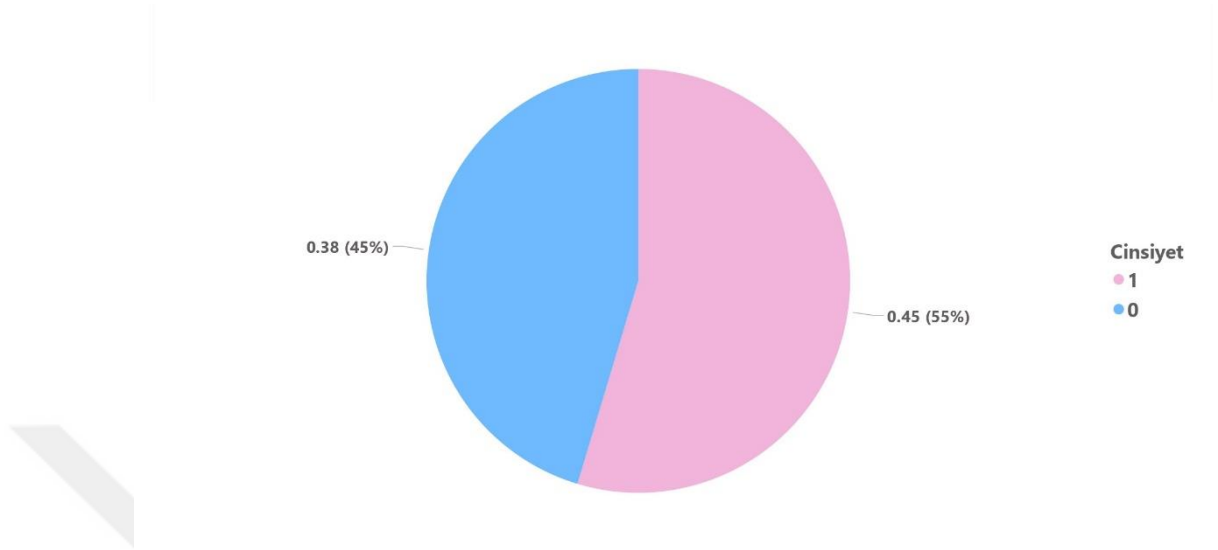
Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitapları akrabalık adları kullanımı bağlamında incelediğimizde, gruplara ve cinsiyete göre değiştiği bulunmuştur.

Şekil 4: Gruplara Göre Akrabalık Adlarının Kullanımı

Bulgulara göre akrabalık adlarını en fazla kullanan katılımcılar %26 ile Balkan&Slav grubuyken, akrabalık adlarını en az kullanan grup %8 ile Asya'dır.

Şekil 5: Cinsiyete Göre Akrabalık Adlarının Kullanımı

Cinsiyete göre akrabalık adlarının kullanımında %55 ile kadınlar erkeklerden(%45) daha fazla akrabalık adı kullanmayı tercih etmiştir.

Soru 10: *Türkçe Öğretim Merkezinde (TÖMER) öğretmensin. Sınıf- içi etkinlikte öğrencine görev vermek istiyorsun. Ona nasıl seslenirsin?*

Katılımcının öğretmen rolünde olduğu bağlamda öğrenciye hitap edilirken en çok öğrencinin “Adı” (47) ile seslenme tercih edilmiştir. “Sen” (11), “Arkadaş” (6), “Arkadaşım” (4), “Siz” (3), “Ad+Cik+iyelik” (3), “Pardon” (2) kullanılan seslenmelerdir. En az kullanılanlar, “Ad+ Soyad, Affedersin Efendim, Ad+ Arkadaş, Kanka, Sevgili Öğrencim, Kıymetli öğrencim+ Ad Soyad, Öğrencim, Benim Güzel Öğrencim, Bunu al yarın getir” dir. Bir öğrenci de seçeceği hitapta yaş faktörüne dikkat çekerek “Erkek öğrenci yaşı benden büyükse beyefendi buyurun böyle bir ödev vardı. Küçükse buyurun Ahmet, Nur” cevabını vermiştir.

Soru 11: *Öğretmenine nasıl seslenirsin?*

Katılımcının öğrenci rolünde olduğu ve öğretmenine seslendiği durumda, en çok “Hocam” (71) tercih edilmiştir. “Ad+ Hocam” (5), “Ad+ Soyad” (2), “Ad+ Bey/Hanım” (2), “Öğretmenim” (2) kullanılan seslenmelerdir. En az kullanılanlar, “Ad, Öğretmen, Hoca, Efendim, Ad+ Hoca” dır.

Soru 12: *Anne babana nasıl hitap ediyorsun?*

Katılımcılar en çok “Anne/Baba” (41) ile seslenmektedir. Kullanılan diğer hitaplar, “Anneciğim” (17), “Annem/Babam” (17), “Siz (3)”, “Sen (2)”. En az kullanılanlar, “Canım anne, Anne/baba adı, Ata” dır.

Soru 13: *Kardeşine nasıl seslenirsin?*

Katılımcılar en çok kardeşe “Adı” (39) ile seslenmeyi tercih etmiştir. “Abi/Abla” (13), “Kardeşim” (7), “Takma ad” (6), “Kardeş” (4), “Abim/Ablam” (2), “Ad+Cık+iyelik” (2). En az kullanılanlar, “Siz, Sen, Ad+iyelik, Sevgili kardeşim, Birader, Adını kısaltma, Pardon efendim, Ad+kardeşim, Abiciğim/Ablacığim” dir.

Soru 14: *En yakın arkadaşına nasıl hitap edersin?*

Katılımcılar en yakın arkadaşlarına en çok “Kanka” (28) ile seslenmektedir. “Adı” (22), “Takma ad” (8), “Canım” (7), “Arkadaşım” (5), “Bebeğim/Balım” (3), “Dostum” (3), “Kardeşim” (2). En az kullanılanlar, “Kanki, Güzelim/Gülüm, Babacım/Abicim, Aşko, Adını kısaltma, Oğlum, Merhaba” dır. Hitap seçiminde anadil ve ülkenin etkisini iki öğrenci şöyle dile getirmiştir: “Normalde sadece isim evet bizde kardeşim, arkadaşım kullanılmıyor bu yüzden dilimden çevirerek kullanıyorum sadece isim kullanıyorum. Mesela Türkler kanka, kardeşim diye sesleniyor ama bizde sadece isim.”, “adını söyleyerek Türklerde duydum kanka ama Kazakçada yok”. Bir diğer öğrenci anadil ve yabancı dil karşılaştırması yaparak “Bulgarcada ismi diyoruz isminizi düşürüp takma ad kullanıyorum burada bütün isim ya da kanka” olarak Türkiye’de uygun olduğunu varsaydığı hitabı kullanmıştır.

Soru 15: *Bir fabrikada çalışıyorsun. İşyerinde bir problem yaşadın. Müdürüne anlatmak için odasına gittin. Müdürüne nasıl hitap edersin?*

Katılımcının çalışan rolünde olduğu ve müdüre seslendiği durumda en çok “Müdür Bey” (18) kullanılmıştır. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları diğer hitaplar, “Ad+ Bey/Hanım” (13), “Müdürüm” (10), “Müdür” (7), “Patron” (4), “Hocam” (4), “Ad+ Abi” (4), “Patronum” (3), “Efendim” (2), “Soyadı” (2), “Pardon” (2). En az kullanılanlar, “Bey/Hanım, Boss, Beyefendim, Sayın+ Kişinin Adı, Patron, Pardon Hocam, Adı Soyadı, Pardon beyefendim, Ustam, Sayın Müdürüm, Başkan, Merhaba, Bir problem çıktı yardım edebilir misiniz?”

Soru 16: *Profesyonel bir mutfakta aşçısın, yeni tarifler denemek istiyorsun. Yetkili birinden izin alman gerekiyor. O kişiyi yakından tanıımıyorsun. Ona nasıl hitap edersin?*

Katılımcılar en çok “*Pardon*” (12) ile seslenmiştir. Katılımcıların kullandığı diğer hitaplar, “*Beyefendi/Hanımfefendi*” (9), “*Ad+ Hanım/Bey*” (6), “*Hocam*” (5), “*Efendim*” (4), “*Siz*” (4), “*Ustam*” (3), “*İzin verir misiniz?*” (3), “*Lütfen*” (3), “*Soyad+ Bey*” (2), “*Affedersiniz*” (2), “*Müdür Bey*” (2), “*Abi*” (2). En az kullanılanlar, “*Pardon Ad+Bey/Hanım, Bakar mısınız?, Merhaba kolay gelsin, Abi/Kardeşim, Soyad, Değerli Ad+Soyad, Kişinin Adı, Pardon hocam, Pardon affedersiniz, Pardon abicim, Pardon beyefendi, Kanki, Kişinin Adı+ abi, Bana yardım eder misin?*” dir. Katılımcılardan dördü seslenmeden “*Mutfakta pişirebilir miyim?, Yeni yemek yapmak istiyorum olur mu?, Bu yemeği ben pişirebilir miyim?, Bir şey deneyebilir miyim?*” tümceleriyle doğrudan durumu aktarmayı tercih etmiştir.

Soru 17: *Asistansın, doktora nasıl seslenirsin?*

Asistanın doktora seslendiği durumda en çok “*Doktor Hanım/Bey*” (23) tercih edilmiştir. Katılımcıların kullandığı diğer hitaplar, “*Doktor*” (11), “*Hocam*” (8), “*Ad+ Hanım/Bey*” (4), “*Siz*” (2), “*Doktor+Ad*” (2), “*Bey*” (2), “*Pardon Hocam*” (2). En az kullanılanlar, “*Doktor Ad+Bey, Beyefendim, Pardon efendim, Ad, Doktor+ Ad Soyad, Doktor beyefendim*”. Katılımcıların biri seslenmeden “*Nasıl yardımcı olabilirim?*” tümcesiyle soru sormayı tercih etmiştir.

Soru 18: *Türkiye’de dikkatini çeken, sana tuhaf gelen hitap biçimleri neler? Neden?*

Türkiye’de yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylere farklı gelen hitaplardan biri “*Kanka*” dır. Öğrencilerin “*Kanka*” hitabını farklı bulmalarının nedenlerinden biri de anlamının bilinmemesi olduğu düşünülmektedir. “*Ö1:Kanka duyuyordum ama tam ne anlamını bilmiyordum. Şimdi bana dediler ki kan kardeşmiş onu da yine herkese söylüyorlar.*” “*Ö38: İki kız kanka diyor benim için ilginçti ama şimdi normal oldu, bu kelime nedir bilmiyordum close friend demekmiş.*” “*Ö56: İlk başta kanka bizde olmadığı için sonra öğrendim ne olduğunu en yakın arkadaşşıma söylüyorum*”. *Kanka* hitabının bireyler arası yakınlık gözetilmeden söylenmesi de bireylere farklı gelen bir durum olmuştur. “*Ö5: Mesela beni ilk tanıyan insanlar kanka diyor ama o kan kardeş ben ilk tanıdığım insana söylemem.*” *Kanka* hitabının farklı gelmesinin nedenini bir öğrenci anadilinde olmaması olarak açıklamıştır. “*Ö55: Kanka ilginç, Arapça’da yok böyle şeyler.*” Katılımcıların Türkiye’de duydukları, onlara farklı gelen hitaplardan biri de “*Canım*”dır. *Canım* sözcüğünün

Türkiye’de kullanım sıklığının fazla olması ve katılımcıların bazılarının anadilinde daha özel kişilere kullanılması farklı gelmesinin bir sebebidir. “Ö6: *Bana tuhaf gelen can, canım mesela can insanın canı benim ülkemde canım sadece sevgiliye söylüyorlar.*” “Ö35: *Benim ülkemde canım sadece aşkına diyor Türkiye’de arkadaşlarına canım diyor.*” “Ö45: *Kazakistan’da canım bu çok önemli bir kelime, sadece yakın insanlara diyoruz sevgililere veya anne çocuklara ama Türkiye’de canım her yerde.*” “Ö89: *Siz canım çok kullanıyorsunuz biz Arapça da çok samimi bir erkek bir kadına canım söyledi bir sevgi göstermek istiyorum.*” Katılımcılara farklı gelen seslenmelerden biri de “Abi/Abla” dır. “Ö42: *Mesela en çok Kemeraltında çok kişi abla diyorlar ben ondan daha küçüğüm ama sonra alıştım. Abla kullanmıyoruz affedersiniz veya lütfen bakar mısınız?*”, “Ö50: *Sokaklarda eğer tanımayan kişiye abi diyor abla diyor.*” “Ö80: *Abi daha az formal, İngiltere’de Miss ya da Mrs.*”, “Ö84: *“Abi, çünkü Arapça baba demek”*”, “Ö89: *Kardeş, abi sadece Türkiye’de kullandım ben amca ya da siz kullanacağım Irakta.*” Türkiye Türkçesinde bir annenin bebeğine anneciğim, babanın çocuğuna babacığim sözcüğüyle seslendiğine tanık olmaktadır. Katılımcılar arasında böyle bir durumla karşılaşan öğrenici, “*Ablacım dediler, ben sonra öğrendim kardeşinin yerine beni koyuyor.*” sözleriyle bu hitabı ilginç bulduğunu belirtmiştir. Bir öğrenici sıklıkla duyduğu seslenirken kullanılan “*Pardon*” sözcüğünün Fransız kökenli olmasını farklı bulmuştur. Siz zamirini resmi durumlarda Türkiye Türkçesinde saygı, nezaket anlamında sıkça kullanılmaktadır. Katılımcılara farklı gelen seslenmelerden biri de “Siz” zamiridir bunun nedeninin katılımcıların anadilinde siz zahirinin kullanım alanının ve kapsamının farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. “Ö22: *Siz tanımiyorsun kişiyi siz kullanıyorsunuz bu benim için farklı benim ülkemde sadece siz yaşlı insanlara kullanıyoruz ama siz tanımadığınız herkese*”. “Ö24: *Bizde arkadaş ve küçüğe sen, büyüklere anne babalara sen demeyiz siz deriz çok ayıp şey o yüzden burada da siz diyorum.*” Öğrencilere farklı gelen hitaplara ilişkin bir durumda, meslek adlarının mesleğe ilişkin sözcüklerin sosyal hayatta da bireylere seslenilirken kullanılmasıdır. “Ö21: *Hocam, doktor beni çok şaşırttı. Farsçada önemli değil her şey isim soyisim. Bir doktor bana geldi onun turnaklarını yaptım herkes ona hoca söylüyordu ama o kuaförde doktor değil.*” “Hoca” sözcüğün sık kullanılması da bazı öğrencilere farklı gelmiştir. “*Şoför var ya ona da hoca söylüyorlar herkese hoca diyorlar.*” Bir katılımcı Türkçede kardeş adlarının ayrımının ilginç geldiğini, “Ö25: *Kardeşlere hep kardeş diyoruz, abla/abi/kız kardeş/erkek kardeş demiyoruz.*” sözleriyle belirtmiştir. Bir katılımcı hocam sözcüğüyle birlikte sen zahirinin kullanımını kendi anadilinden farklı olması sebebiyle ilginç bulduğunu, “Ö27: *Hocam sen yarın gidecek misin? Burada çağırabiliriz ama benim*

ülkemde yasak, siz kullanıyoruz.” sözleriyle belirtmiştir. Bir diğer katılımcı sevgi sözleriyle hitabı ilginç bulduğunu, *“Kuafore gittim sonra o bana bebeğim diyor, alışamadım Malezya’da yok bizde hanımefendi var, bebeğim yok”* biçiminde belirtmiştir. Bir katılımcı *“Efendim”* sözcüğünü ilginç bulduğunu, *“Ö37: Burada herkes efendim diyor arıyorum, efendim diyor küçük mü büyük mü bilmiyorum.”* sözleriyle belirtmiştir. Katılımcılardan biri *“Hee”* gibi seslerin ilginç geldiğini kişilerin adının az kullanıldığını ve bu durumun saygınlıktan uzak olduğunu belirtmiştir. *“Lan”* ve *“Len”* diye seslenmenin ilginç olduğunu öğrenciler, *“Ö40: Yakın arkadaşlar şöyle diyor len len bizim ülkemizde kötü anlama geliyor duyunca şaşıyorum.”*, *“Ö46: Lan bu ilginç benim için. Benim ülkemde lan diye bir kelime yok yeni duyuyorum televizyonda falan duydum ama canlı canlı duyunca ilginç geldi.”* tümceleriyle belirtmiştir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimlerini tespit etmek amacıyla farklı bağlamlardan oluşan sorulara öğrenciler en çok *“Pardon”* (190) cevabını vermiştir. Söz başında kullanılan *“Pardon”* sözcüğü katılımcıların yanıtlarında *“Pardon bakar mısınız?, Pardon beyefendim/hanımefendim, Pardon ad+hanım/bey, Pardon abi/abla, Pardon Şoför Bey vb.* biçimlerde yer almaktadır. Katılımcılar resmi ve resmi olmayan hitap biçimlerinin kullanımı açısından gruplara, cinsiyete, yaşa göre farklılıklar göstermektedir. Balkan& Slav (%21) grubuna ait katılımcılar resmi hitap biçimlerini en çok tercih eden gruptur. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin hitap biçimlerinde cinsiyetin etkisi kadınların (%57) erkeklere göre daha resmi hitap biçimlerini tercih etmeleri olarak görülmektedir. Yaş faktörünün hitap seçimine etkisi 23 yaş ve üzeri katılımcıların (%54.38) resmi hitap biçimlerini daha çok tercih etmeleri olarak görülmektedir. Farklı bağlamlarda öğrencilerin sözde akrabalık adlarını kullanımı gruplara, cinsiyete ve yaşa göre incelendiğinde Balkan&Slav grubu (%26), Orta Asya (%25) ile en çok akrabalık adını tercih eden gruplardır. Cinsiyete göre bakıldığında kadınlar (%55) erkeklere göre daha fazla akrabalık adı kullanmıştır. Sözde akrabalık adının kullanımında yaş faktörünün etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Üstün asta hitabında en çok kişinin *“adı”* ile hitap tercih edilirken, astın üste hitabında en çok *“unvan+ hanım/bey”* ve *“pardon”* tercih edilmiştir. Katılımcıların öğretmen rolündeyken görevliye en çok *“pardon”* ile seslendiği, katılımcıların konuşmacı olarak dinleyicilere seslenme durumunda en çok *“arkadaşlar”* hitabı tercih ettiği görülmektedir. Garsona en çok *“bakar mısınız?”* biçiminde seslenilirken, şoföre *“abi”*, pazarda satıcılara *“abi/abla”*, en yakın arkadaşın annesine *“teyze, annem, anne”*, otobüsteki yaşlıya *“teyze/amca”* en çok tercih edilen hitaplardır. Katılımcı öğretmen rolündeyken öğrenciye en çok öğrencinin *“adı”* ile seslenmeyi tercih ederken, öğrencinin öğretmene hitabı en çok

“hocam” dır. Aile içinde anne babaya en çok, “anne ve baba”, kardeşe “adı” ile seslenilmektedir. Yakın arkadaşla seslenirken yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler en çok “kanka” ile seslenmektedir. Patronun çalışana, aşçının yetkiliye, doktorun asistana, çalışanın müdüre seslendiği durumlarda 6 katılımcı “soyadı” ile seslenmeyi tercih etmiştir. “Soyad” ile seslenen katılımcılardan 4’ünün anadili Farsçadır. Aynı durum öğretmenin öğrenciye, aşçının yetkiliye, öğrencinin öğretmene, çalışanın müdüre seslendiği durumda 6 öğrenci “ad soyad” ile seslenmiştir. Öğrencilerin 5’inin anadili Kazakça, 1’inin Özbekçe’dir. Şoföre seslenme durumunda yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler, şoföre hitap etmeyerek “kaç lira?(5), bir öğrenci(7)” biçiminde doğrudan duruma giriş yaparken, pazarda satıcıya hitap etmeden “iki kilo domates ne kadar?(6), iki kilo domates almak istiyorum(3)”, doktorun asistana hitap etmeden “bu hastanın dosyalarını alabilir miyim?” doğrudan durum anlatılmıştır.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimlerinin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, anadili, dil düzeyi gibi faktörlere bağlı olarak değişip değişmediğini belirlemek, katılımcıların bağlamlara uygun hitapları kullanıp kullanmadığını öğrenmek amacıyla yapılmıştır. Türkçe öğrenenlerin dil seviyelerine uygun olarak sorular hazırlanmış olup veriler yapılandırılmış görüşme formuyla öğrencilerle birebir görüşülerek toplanmıştır. Veriler ses kayıt cihazıyla ses kaydı alınarak sonradan bilgisayar ortamına geçirilmiştir. Dil öğretiminde bağlamın önemine yapılan vurgu nedeniyle yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kurumsal bağlamlarda üst konumdayken asta, ast konumdayken üste; günlük hayatta, yolcuyken şoföre, kafede garsona, pazarda satıcıya; sınıf içinde öğretmen konumdayken öğrenciye ve öğrenciyken öğretmene; aile ilişkileri ve arkadaşlık bağlamında anne, baba, kardeşe, yakın arkadaş, arkadaşının annesine seslenme gibi farklı bağlamlar oluşturularak yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimleri tespit edilmiştir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçiminde yaş faktörünün etkisi 23 yaş ve üzeri öğrencilerin resmi(formel) hitap biçimlerini, 23 yaşından küçük öğrencilere göre daha fazla tercih etmeleri olarak görülmektedir. Yaş faktörü anadil konuşurlarıyla yapılan çalışmalarda, bireyin yaşının artmasıyla birlikte “bro” hitabı kullanımının azalması olarak açığa çıkmaktadır (Aktaş ve Yılmaz, 2017). Bireyin yaşının hitap seçiminde etkisi olduğu gibi konuşucu-dinleyici arasındaki yaş farkının da seçilen hitap biçiminde etkisi bulunmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireyler ile yapılan araştırmamızda yaşı kendinden daha küçük olanlara seslenirken, en çok “kardeşim”, “sen” , “ad” vb. resmi olmayan samimiyeti ön plana çıkaran seslenmeler tercih edilmiştir. Türkçe öğrenenlerin kendilerinden yaşça küçük birine “kardeşim” sözcüğüyle seslenmeleri ile Türkiye Türkçesi ağızlarını da kapsayan(Yazıcı Ersoy,2015) araştırmada yaşça küçüklere akrabalık adlarıyla seslenilmesi(annem, teyzem, abim vb.) bulguları anadil konuşurları ile Türkçe öğrenenlerin bu durumda kullandıkları hitapların benzer özellikler gösterdiğini açığa çıkarmaktadır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin iş ortamı dışında sosyal hayatta yaşça büyük birine seslenirken en çok amca/teyze, abi/abla gibi sözde(kurgusal) akrabalık adlarını tercih ettikleri görülmüştür. Akerson (2005) ve Doğan (2008) pazarcıların anne, yenge vb. biçimlerde sözde akrabalık adlarıyla müşterilere seslendiklerini ortaya koymaktadır. Şimşek Arslan, Göktaş ve Buldukoğlu (2019) hastane ortamında hasta ve hemşirelerin hitap tercihlerinin araştırıldığı çalışmada, hastalar resmi hitap biçimlerinden ziyade sözde akrabalık adlarıyla seslenilmesini tercih etmektedir. Türk kültüründe aile ve akrabalar ile yakın ilişkiler kurulması ve tanışıklığın bulunmadığı bireylere de sözde akrabalık adlarıyla seslenilmesi samimi ve saygılı olarak görülmektedir. Görüldüğü üzere yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler de otobüste yaşlı birine yer verirken en çok teyze/amca hitabını, pazarda bir şey satın alırken pazarcıya en çok abi/abla biçiminde seslenmeyi tercih etmektedir. Türkçe anadil konuşurları ile yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler sözde akrabalık adlarının kullanımı bakımından benzer ve bazı durumlarda aynı hitapları tercih etmektedir. Grigg(1991), Gao(2013), Geng(2015) araştırmalarında Batı kültüründe tanışıklığın bulunmadığı bireylerle daha resmi hitaplar kullanıldığı, sözde akrabalık adlarıyla seslenmenin sınırlı olduğu belirtilmiştir. Araştırmamızda Batı kültürüne mensup anadilleri İngilizce ve Fransızca olan bireyler şoföre, pazarda satıcıya seslenirken sözde akrabalık adlarını tercih etmiştir. Bu durum yabancı/ikinci dil öğrenme amacıyla Türkiye'ye gelen yabancıların hedef dil ve kültüre ait sosyokültürel bilgileri, dil öğretimi aşamasında öğrendiklerini açığa çıkarır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimleri cinsiyete göre farklılıklar göstermektedir. Günlük hayat ve iş hayatı bağlamlarında kadınlar daha resmi hitap biçimlerini tercih ederken erkekler gayriresmi hitap biçimlerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Duman ve Karasu'nun (1999) çalışmasında da kadınların standart dil kullanmaya daha yatkın oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumu König (1992), kadınların statüleri fark etmeksizin erkeklere oranla ölçünlü dile daha yakın dil kullanımını tercih ettiklerini vurgulamıştır (s. 28). Türkçe öğrenenlerle yapılan araştırmamızda pazarda satıcıya seslenme, yakın arkadaşının annesine seslenme, otobüste yaşlı bir kişiye seslenme bağlamlarında akrabalık adlarının kullanımında kadınların erkeklerden daha fazla akrabalık adı kullanmayı tercih ettiği tespit edilmiştir. Sözde akrabalık adlarının kullanımı resmi olmayan biçim olarak değerlendirilebilir ve ölçünlü dilden uzak olarak görülebilir bu noktada sözcüklerin ve durumun, konuşucuların birbirleriyle ilişkilerini vurgulayan bağlamın önemi açığa çıkar. Resmi hitapları en çok kadınların tercih etmesi ile farklı bağlamlarda akrabalık adlarının kullanımının en çok kadınlar tarafından tercih edilmesi kadınların kullandıkları hitap biçimlerinin bağlama göre çeşitliliğinin erkeklere oranla daha fazla olduğu biçiminde yorumlanabilir. Türkçe anadil

konusucularıyla yapılan bir çalışmada da kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha nazik hitapları tercih ettiği görülmekte ve bu durum araştırmamız ile benzerlik göstermektedir.

Hitap seçimlerinde statü faktörü, yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerde iş ortamında üst konumdakinin astına en çok ad ve sen biçiminde seslenmesi, astın üste ise en çok unvan+bey/hanım biçiminde seslenmesi olarak görülmektedir. Alkan Ataman (2018), ad ve unvan ile birlikte hanım/bey hitaplarının Türkçede nezaket ve saygı belirttiğini vurgulamaktadır. Doğançay-Aktuna ve Kamışlı'nın (1996) çalışmasında da üstün asta hitaplarında kibarlık formüllerini Türkler %32, Amerikalılar ise %72 oranında tercih etmektedir. Üstün asta hitabında kibarlığa başvurulmaması Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitaplarda da açığa çıkmaktadır. Astın üste hitabında Brown ve Levinson'un (1987) üstün itibarını ve yüzünü korumaya yönelik nezaket olgusu çerçevesinde olumlu yüzün isteklerine uygun olarak Türkçe öğrenenler tarafından en çok tercih edilen hitap unvan+bey/hanımdır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitaplarda farklı dil ve kültürlerin etkisi, resmi (formel) hitap biçimleri, resmi olmayan hitap biçimleri, akrabalık adlarıyla hitap vb. durumlarda gruplar arasında farklılıkların olmasıyla açığa çıkmaktadır. Resmi hitap biçimlerini en çok kullananlar Balkan& Slav grubudur. Akrabalık adlarını en çok kullananlar da Balkan& Slav grubudur. Hem resmi hitapları hem de akrabalık adlarını en fazla kullanan grubun aynı olmasının soruların dolayısıyla bağlamların farklı olmasından kaynaklandığı bu durumun da sosyodilsel yetenek ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Hitapların kullanımında dil ve kültür farklılığı Japonların, Amerikalıların ve Türklerin kullandığı hitapların kibarlık formülleri ve yumuşatıcılar bakımından farklılaşmasıyla da açığa çıkmaktadır (Doğançay-Aktuna, Kamışlı, 1996, s. 273). Benzer şekilde, Gao (2013) ve Geng'in (2015) Çince ve Çin kültürü ile İngilizce ve Batı kültürünün karşılaştırıldığı çalışmalarda hitaplar dil ve kültürün hitap seçiminde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dil ve kültürün etkisi öğrencinin anadilinden aktarım olarak da hitap seçimini etkilemektedir. Patronun çalışana, aşçının yetkiliye, doktorun asistana, çalışanın müdüre seslendiği durumlarda "soyadı" ile seslenmeyi tercih eden 6 katılımcıdan 4'ünün anadilinin Farsça olması ile öğretmenin öğrenciye, aşçının yetkiliye, öğrencinin öğretmene, çalışanın müdüre seslendiği durumda "ad soyad" ile seslenen 6 öğrenciden 5'inin anadili Kazakça, 1'inin Özbekçe olması hitaplar bağlamında kaynak dil ve kültürden aktarımı göstermektedir. Kültürel farklılıkların hitap biçimlerinin seçiminde belirleyiciliğinin yanı sıra hitaplar, aynı dile, kültüre mensup bireyler arasında da farklılaşabilmektedir. Kültür içinde farklı toplumsal grupların değerleri, normları vb.

değişebileceğinden saygı, nezaket kavramlarını da kapsayan hitap biçimlerinin tercihi değişebilir.

Genel itibariyle ikinci dil olarak Türkçe öğrenenler, anadil Türkçe konuşurlarıyla benzer hitapları tercih etmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler çalışan konumundayken müdüre “müdür bey”, “ad+ hanım/bey”, “müdürüm” biçiminde seslenmektedir. Karaş (1989), saygı ifadesi olarak unvana veya meslek adına eklenen teklik birinci kişi iyelik ekinin benimseme ifadesi olarak Türk toplumunda kullanıldığını belirtmiştir(s.52). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin de müdüre müdürüm, öğretmenlerine hocam, en yakın arkadaşlarının annesine annem biçiminde hitap etmeleri, benimseme ve saygı bildiren sözcüklerle birlikte teklik birinci şahıs iyelik ekinin kullanımının Türkçe anadil konuşucuları ile aynı olduğunu göstermektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin garsona garson(6), müdüre müdür(7) ve doktora doktor (11) biçiminde hitaplarına da rastlanmaktadır. Nezaket bağlamında bu kullanımların Türk dili açısından uygun olmadığı düşünülebilir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin yakın arkadaşına seslenme durumunda Türkçe anadil konuşurlarıyla benzer özellikler gösterir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler en çok “kanka” ve “ad” ile seslenmeyi tercih etmektedir. Anadil Türkçe konuşurlarıyla yapılan Özbay ve İpek’in (2015) çalışmasında ortaokul öğrencileri en çok “kanka” ile Aktaş ve Yılmaz’ın (2017) çalışmasında eğitim fakültesi öğrencileri en çok “canım” ve “kanka” ile seslenmektedir. Kanka, kardeşim, dostum hitapları dışında yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler yakın arkadaşına seslenirken, “canım, ad+Cık+I.teklik şahıs iyelik, güzelim, gülüm, bebeğim, balım, aşko, tatlım, sevgilim, kuzum, canım benim” gibi sevgi sözcükleriyle de hitap etmekte ve 13 sevgi sözcüğüyle hitabın 10’u kadınlara aittir. Bu durum Zeyrek’in (2001) Türkçede kadınların başka kadınlara hitaplarında dayanışmayı, yakınlığı vurgulaması ile ilişkilendirilebilir. Çeşitli bağlamlardan oluşan sorulara bazı katılımcılar hitap etmeden doğrudan durumu anlattıkları yanıtlar vermiştir. Şoföre seslenme durumunda “kaç lira?, bir öğrenci” biçiminde doğrudan duruma giriş yaparken, pazarda satıcıya hitap etmeden “iki kilo domates olur mu?, iki kilo domates ne kadar?, iki kilo domates almak istiyorum.” biçiminde seslenmiştir. Konuşucunun muhataba ilişkin bilgilerinin (yaş, cinsiyet, statü vb.) yetersiz olması, o durum için uygun hitabın bilinmemesi hitap kullanılmama sebebi olarak gösterilmektedir (Keevallik, 1999, s. 127).

Bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap biçimleri belirlenerek, Türkçe öğrenen hitap biçimlerinde yaş, cinsiyet, statü ve anadil özelliklerinin etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kullandıkları hitap

biçimlerinin, seslenmelerin farklı bağlamlarda, resmi ortamlar, sosyal hayat, aile ilişkileri, alışveriş vb. çeşitlilik gösterdiği görülmüştür. Türkçe öğrenenlerin hitapları ile Türkçe anadil konuşurlarının hitaplarında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da tespit edilmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin hitaplar bağlamında dilin sosyokültürel bilgilerine sahip oldukları sonucu çıkartılmıştır.

Katılımcı grubunun eğitim kademesi ve dil düzeyi bakımından çeşitlilik göstermemesi çalışmamızın eksik yönlerinden biridir. Farklı dil düzeylerinin hitap biçimlerini kullanımı ve eğitim kademesinin hitap biçimlerine etkisinin araştırılacağı çalışmalar yapılabilir. Çalışma gönüllü 89 katılımcıyla sınırlı kalmış olup daha fazla katılımcıyla hitapların kullanımı doğal ortamlarda incelenebilir.

KAYNAKÇA

Abadzic Navaey, A., Baksic, S. (2018). Türkçe ve Farsçada Nezaket Stratejileri: İltifatlar, İyi Dilekler ve Saygı Gösterme. *Turkish Studies*. 13/5 s.1-16. doi:10.7827/TurkishStudies.12483

Aça, M. (2018). Balıkesir yöresinde eşlerin birbirlerine hitap biçimlerinin bir türü üzerine. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4 (5) s. 155-165. doi: 10.31765/karen.438371

Aksan, D. (1995). *Her yönüyle dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, D. (2015). *Türkçeye yansıyan Türk kültürü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aktaş, E., Yılmaz, İ. (2017). Eğitim fakültesi öğrencilerinin kullandıkları hitapların toplumdilbilim açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (59) s. 577-594. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/29235/323792>

Alkan Ataman, H. (2018). *Türkiye Türkçesinde hitaplar*. (Doktora Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Samsun.

Altundağ, P. (2007). *Kültürlerarası yeterlilik ve Korece öğretimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Altundağ, P. (2012). *Avrupa dil portfolyosu ve kültürlerarası iletişimsel yeterlilik bağlamında Türkiye'de Korece öğretimi*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Alyılmaz, C. (1998). Ünlemlerin seslenmeleri kuvvetlendirici işlevleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0(10) s. 35-41. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2850/39370>

Başer, B. (2012). *A Comparison of the address forms used in the family between Turks and Americans*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). University of Vienna: Vienna.

Bayraktar, N. (2020). *Dil bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Brown, P., Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brown, R., Gilman, A. (1960). *The pronouns of power and solidarity. style in language*. Cambridge: MIT Press.

Byram, M. (2006). *Language teaching for intercultural citizenship: The European situation*. Paper presented at the NZALT conference, University of Auckland.

Demir, S., Üstün, E. (2017). Öğretmen Adaylarının Kültürlerarası Duyarlılık ve Etnikmerkezcilik Düzeylerinin İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1-11. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuefd/issue/28496/304281>

Deny, J. (2012). *Türk dili grameri*. Ali U. Elöve Tercümesi. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Dereli, S. (2008). Sözlü iletişimde nezaket stratejileri. *Türkbilig*, (15) s. 24-52. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/989632>

Doğançay- Aktuna, S., Kanişlı S. (1996). Türkçede düzeltmeler: Toplumdilbilimsel çözümleme ve kültürlerarası karşılaştırma. *Dilbilim Araştırmaları*, 7 s. 262-284. Erişim adresi: <http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/4533/62341>

Doğan, N. (2008). Bir toplumsal katman olarak Samsun pazarcılarının dil edimi üzerine toplumdilbilimsel inceleme. *Journal Of International Social Research*, 1(2) s. 102-113.

Duman, S., Karasu, G.(1999). *Türk kadınının aile içi iletişimdeki yeri ve susmanın değerlendirilmesi*. 13.Dilbilim Kurultayı Bildirileri, Haz. S.Özsoy, E.Taylan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Dunkling, L.(1990). *A dictionary of epithets and terms of address*. Beijing: Routeledge & World Publishing.

Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. 6. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eğinli, A., Yalçın, M. (2016). Kültürlerarası yeterliliğin gelişmesi ve kültürlerarası uyum. *Global Media Journal TR Edition*, 7(13), 6-27.

Ergin, M. (2012). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.

Erkman-Akerson, Fatma. (2005). *Göstergebilime giriş*. İstanbul: Multilingual.

Gao,C. (2013). A contrastive study of chinese and english address forms. *Theory and Practice in Language Studies*, 3(1), s. 190-194. doi:10.4304/tpls.3.1.190-194

Gemalmaz, E. (1992). *Standart Türkiye Türkçesi (STT) 'nin formanlarının enformatif değerleri ve bu değerlerin ihtiyaç hâlinde bu dilin gelişimine muhtemel etkileri*. Erzurum.

- Gencan, T. N. (1974). *Dilbilgisi*. Göz. Geç. 4. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Geng, C. L. (2015). Comparison between Chinese address terms and English address terms. *Higher Education of Social Science*, 9(4), s. 1-4. doi: <http://dx.doi.org/10.3968/7667>
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual: Essays on face to face behaviour*. New York: Garden City.
- Göğüş, B. (1993). Türkçe öğretimine genel bir bakış. *XI. Öğretim Toplantısı. "İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi ve Sorunları"*. 25-26 Mayıs 1993.
- Hacıeminoğlu, M.N.(1947). *Türk dilinde edatlar*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hall, E. T. (1990). *The silent language*. New York: Random House
- Han, T. , Elkılıç, G. , Aybirdi, N. (2019). Eşlerin birbirlerine sosyo-edimsel hitap biçimleri üzerine tanımlayıcı bir çalışma. *Milli Folklor* 16 s. 166-176. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/49086/626434>
- Hatipoğlu, A.N. (2000). *Üniversite Türk Dili Dersleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Hengirmen, M. (2002). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Hofstede, G. (1984). *Culture's consequences: International differences in work-related values* (2. baskı.). Beverly Hills CA: SAGE Publications
- İmer, K. (1990). *Dil ve toplum*. Gündoğan yayınları.
- İmer,K., Kocaman, A., Özsoy, A.S.(2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kansu- Yetkiner, N.(2009). *Çeviribilim ve Edimbilim*. İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları. Erişim adresi: <https://kutuphane.ieu.edu.tr/wpcontent/32CeviribilimEdinbilim.pdf>
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin dil bilgisi*. 2.bs. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaş, M. (1989). *Günümüz Türkçesinde hitap şekilleri ve toplum dilbilimsel kurallar*. F. Özden Ekmekçi, Vural Ülkü (Haz.), III. Dil bilimi Sempozyumu 21-22 Haziran 1989 Dil Bilimi Uygulamaları (s. 41-60). Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Kartarı, A. (2016). *Kültür, farklılık ve iletişim* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Keevallik, L. (1999). The use and abuse of singular and plural address forms in Estonian. *International Journal of the Sociology of Language*, 139 s. 125-144. doi: 10.1515/ijsl.1999.139.125

Kerimoğlu, C. (2014). *Genel dilbilime giriş*. Ankara: Pegem Akademi

Keser, B. M. (2018). Nezaket, nezaket teorileri ve Türkçede kullanılan nezaket kavramları. *TÜRKÜ Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1 (15) s. 127-138. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turuk/issue/42740/516207>

König, G. Ç. (1991). Toplumdilbilim açısından dil ve dil türleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 59-70. Erişim adresi: <http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/29237/313007>

König, G. Ç. (1992). Dil ve cins: Kadın ve erkeklerin dil kullanımı. *Dilbilim Araştırmaları*, 3(1) s. 25-36. Erişim adresi: <http://dad.boun.edu.tr/en/download/article-file/52772>

Korkmaz, Z. (2003). *Grammer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri (Şekil Bilgisi)*. 3.bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973, 24 Haziran) *Resmi Gazete* (14574). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14574.pdf>

Meriç, C. (1986). *Kültürden irfana*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2021). *Diller için Avrupa ortak başvuru metni: öğrenme, öğretme ve değerlendirme*. (Tamamlayıcı Cilt) Erişim adresi: http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/04144518_CEFR_TR.pdf

Özbay, M., İpek, O. (2015). Ortaokul öğrencilerinin kullandıkları arkadaşlık hitaplarının konuşma eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 15 s. 90-105.

Özer, N. (2019). *Address terms in turkish: a corpus- based study*. (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mersin.

Özer, N., İbe Akcan, P. (2021). Türkçe hitap biçimleri için bütüncül bir sınıflandırma önerisi. *34. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildiri Özetleri*. 29-30 Nisan.

Pajusalu R., Vihman V.A., Klaas, B., Pajusalu, K. (2010). Forms of address across languages: Formal and informal second person pronoun usage among Estonia's linguistic communities. *Intercultural Pragmatics* 7(1), s. 75-101. doi:10.1515/IPRG.2010.004

Selçuk, A. (2005). Kültürlerarası iletişim açısından gündelik iletişim davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 1-17. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61778/923498>

Şimşek Arslan, B., Göktaş, A., Buldukoğlu, K. (2019). “How do you prefer to be addressed?”: The relationship between forms of address in nurse-patient communication and nursing care. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 10(2): 89-95. doi: 10.14744/phd.2019.95867

Takhtarova, S. (2015) Communicative category of politeness in German and Russian linguistic culture. *Mediterranean Journal of Social Sciences* 6 (3) s. 497-502. doi: 10.5901/mjss.2015.v6n3s2p497

UNESCO (1992). *World conference on cultural policies*. Mexico City. Erişim adresi: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000052505>

Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yazıcı Ersoy, H. (2015). Türk yazı dillerinde iyelik işaretleyicilerinin kiplik anlamları. *Dil Araştırmaları*, 9(17), s. 51-72. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dilarastirmalari/issue/59738/867750>

Yüceol Özezen, M. (2004). Türkiye Türkçesi günlük konuşma dilinde seslenme biçimleri üzerine gözlemler- genel sınıflandırma. *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)*, s.2265-2276. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yüceol Özezen, M. (2017). Türkiye Türkçesinde selamlaşma kalıpları. *International Journal of Language Academy*, 5(7) s. 266-299. doi: <http://dx.doi.org/10.18033/ijla.3781>

Yuldaşev, A. A. (1956). Türk dilinde sesleniş sözcükleri. (Çev. Bahar Güneş). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 48 (2012) s. 441-446.

Zeyrek, D. (2001). *Politeness in Turkish and linguistic manifestations*. A. Bayraktaroğlu, M. Sifianou (Haz.) içinde, *Linguistic politeness across boundaries* (s. 43-73). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Zülfikar, H. (2003). Cumhuriyet Dönemi Ulusallaştırma Hareketi İçinde Kişi Adlarındaki Değişiklikler. *Mustafa Canpolat Armağanı (Dil ve Edebiyat Sempozyumu- 2003)*,s. 329-340. Ankara.

EKLER

EK 1.

ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Fatma Karaalioğlu		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Anadolu Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı	2019
Tez Başlığı	El ve Diş Sözcüklerinin Atasözleri ve Deyimlerde Yan Anlam, Mecaz Anlam ve Gerçek Anlam Biçimlerinin İncelenmesi		
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Mahur TULUM		
Akademik Eserler			
(Makale, kitap, kitap bölümü, bildiri, poster, sergi, konser vb. eserlerden kaynakça yazım kurallarına göre en fazla 10 eser yazılmalıdır.) Tezden üretilen yayınlar * ile işaretlenmelidir.			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			

